

**Bartosz Skaldawski, Aleksandra
Chabiera, Adam Lisiecki**

**System ochrony zabytków w
wybranych krajach europejskich**

Kurier Konserwatorski nr 11, 5-33

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

System ochrony zabytków w wybranych krajach europejskich

*Przygotował zespół Narodowego Instytutu Dziedzictwa:
Bartosz Skaldawski, Aleksandra Chabiera, Adam Lisiecki*

*Redakcja tekstu:
Iwona Liżewska*

ZAŁOŻENIA WSTĘPNE

„System ochrony zabytków w wybranych krajach europejskich” jest opracowaniem przybliżającym tematykę ochrony zabytków w siedmiu krajach Europy – Anglii, Francji, Holandii, na Litwie, w Niemczech, Norwegii i Szwecji. Państwa te mają odmienne tradycje i uregulowania prawne oraz zróżnicowaną strategię w kwestii ochrony dziedzictwa.

W niniejszym opracowaniu przedstawiono strukturę systemu ochrony dziedzictwa na szczeblach centralnym i regionalnym, ze wskazaniem rozwiązań dotyczących ochrony zabytków w poszczególnych krajach. Ważnymi elementami ochrony zabytków, których nie mogło zabraknąć, są sposób i źródła finansowania.

Opracowanie przygotowano na podstawie danych dostępnych na portalu internetowym European Heritage Network administrowanym przez Radę Europy. Różny zakres informacji i poziom szczegółowości danych dostępnych dla poszczególnych krajów stał się impulsem do podjęcia próby uzupełnienia danych. W niektórych przypadkach dodatkowe informacje

dotyczące funkcjonowania poszczególnych systemów uzyskano dzięki stałym kontaktom z pracownikami służb i agend odpowiedzialnych za ochronę dziedzictwa kulturowego w kilku krajach Unii Europejskiej. W celu uzyskania większej ilości danych opracowano ankietę dotyczącą funkcjonowania systemu ochrony zabytków, która została rozesłana do kilkunastu adresatów – pracowników instytucji i urzędów zajmujących się dziedzictwem kulturowym w różnych krajach. Niestety, mimo deklaracji udziału w tym badaniu żadna wypełniona ankieta nie została odesłana w wyznaczonym terminie.

Brak dodatkowych danych spowodował, że przy omawianiu systemów ochrony zabytków w różnych krajach te same kwestie w jednych rozdziałach są omówione szczegółowo, w innych ogólnie. Mimo to nawet ogólne opisy pozwalają poznać zasady rozwiązań z zakresu ochrony zabytków i zarządzania dziedzictwem kulturowym stosowane w omówionych krajach oraz dokonać analizy porównawczej systemów ochrony dziedzictwa.

SYSTEM OCHRONY ZABYTKÓW W ANGLII

Ochrona dziedzictwa kulturowego jest sprawowana na poziomach zarówno centralnym, jak i lokalnym. W Anglii panuje przekonanie, że ochrona dziedzictwa, rewitalizacja i konserwacja zabytków jest efektywnym rozwiązaniem społecznych i ekonomicznych problemów obszarów miejskich. Badania przeprowadzone przez English Heritage pokazują, że nakłady na ochronę dziedzictwa są ważnym katalizatorem inwestycji (każde 10 tys. funtów zainwestowane w ochronę dziedzictwa przynosi 48 tys. funtów inwestycji z sektora prywatnego i innych źródeł), dlatego legislacja dotycząca ochrony dziedzictwa kładzie nacisk na właściwe zagospodarowanie i użytkowanie zabytkowych obiektów oraz ekonomiczną aktywność obszarów historycznych. Preferowanym rozwiązaniem jest zachowanie pierwotnej funkcji obiektów, a gdy jest to niemożliwe, zaadaptowanie ich do współczesnych potrzeb tak, aby nadal mogły być przydatne dla społeczności lokalnej. Charakterystycznym rysem angielskiego systemu jest zespolenie zadań z zakresu ochrony zabytków z procesem planowania przestrzennego oraz ścisła współpraca sektora publicznego z sektorem prywatnym.

Struktura systemu ochrony zabytków

Rządowy Departament Kultury, Mediów i Sportu odpowiedzialny za dziedzictwo architektoniczne oraz eksport dóbr kultury. Sekretarz stanu w tym ministerstwie odpowiada za ewidencję zabytków, w tym udzielanie pozwoleń na prace, oraz zajmuje się miejscami wpisanymi na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.

Rządowy Departament Środowiska, Transportu i Regionów zajmuje się dziedzictwem kulturowym i przyrodniczym w aspekcie planowania przestrzennego.

English Heritage jest agendą rządową, powołaną na mocy ustawy w 1983 r., finansowaną z budżetu Departamentu Kultury, Mediów i Sportu. Pełni funkcje doradcze i konsultacyjne we wszystkich kwestiach związanych z konserwacją i ochroną angielskiego dziedzictwa architektonicznego i kulturowego. Instytucja jest odpowiedzialna za zachowanie, konserwację i udostępnianie ponad 400 obiektów zabytkowych należących do państwa lub podlegających jego nadzorowi. Rozbudowuje i aktualizuje kilka baz danych. Jednym z priorytetów English Heritage jest działalność edukacyjna i promująca dziedzictwo. Kolejną jego funkcją jest przyczynianie się do odbudowy

społeczno-ekonomicznej obszarów przez rewitalizację zabytków (Heritage Economic Regeneration Schemes). Należy dodać, że, nie licząc subwencji z państwowej loterii, English Heritage jest największym donatorem grantów na ochronę zabytków.

Na poziomie regionalnym za ochronę dziedzictwa są odpowiedzialne władze lokalne, które rozpatrują wnioski o zgodę na prace przy obiektach z listy budynków o wyjątkowym znaczeniu architektonicznym i historycznym oraz w obszarach chronionych konserwatorsko. Odpowiadają także za ochronę środowiska historycznego poprzez uwzględnienie jego znaczenia w lokalnym procesie planowania przestrzennego. Realizowanie prac przy zabytkach, na które została udzielona zgoda, oraz przestrzeganie wszystkich warunków pozwolenia kontroluje lokalny urząd planowania przestrzennego. Gdy prace są prowadzone niezgodnie z pozwoleniem i jego warunkami, kontrolujący urząd może wnieść zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa lub wydać decyzję nakazującą naprawienie uszkodzeń.

Ważną rolę odgrywają **Lokalne Ośrodki Planowania Przestrzennego i Parki Narodowe**. Lokalne Ośrodki Planowania Przestrzennego zapewniają doradztwo przy rozpatrywaniu wniosków o zgodę na działania przy obiektach z listy budynków o wyjątkowym znaczeniu architektonicznym i historycznym oraz obszarach chronionych konserwatorsko, a także w procesie tworzenia planów zagospodarowania przestrzennego. Parki Narodowe stanowią lokalne ośrodki administracyjne statutowo odpowiedzialne za ochronę środowiska, także dziedzictwa kulturowego, na obejmowanym terenie.

Alternatywny system ochrony kościołów nadal wykorzystywanych liturgicznie jest prowadzony przez odpowiednie władze diecezji. W tym przypadku także obowiązuje system pozwoleń, o które trzeba się ubiegać w razie podjęcia prac przy zabytkach.

Organizacje i instytucje branżowe, stowarzyszenia i fundacje

Instytut Konserwacji Historycznych Budynków, którego nadrzędnymi zadaniami są: edukacja i kształcenie w zakresie wiedzy o dziedzictwie oraz promocja wszelkich korzyści wynikających z jego ochrony.

Instytut Archeologii Terenowej (Institute of Field Archaeologists) stawia sobie za cel promowanie profesjonalnych i etycznych standardów konserwatorskich i badawczych oraz standardów z zakresu gospodarowania zasobami archeologicznymi.

National Trust for Places of Historic Interest or Natural Beauty, założony w 1895 r., jest organiza-

cją użyteczności publicznej, która zajmuje się stałą ochroną i opieką nad miejscami ważnymi dla społeczeństwa. Działa na terenie Anglii, Walii i Irlandii Północnej. Jest właścicielem m.in. zabytkowych budynków, w których poprzedni właściciele mogą nadal mieszkać. Organizacja jest właścicielem 1% terenów Anglii, pod jej opieką znajduje się 1141 km wybrzeża, 215 domów i ogrodów, 40 zamków, 76 rezerwatów naturalnych, sześć miejsc światowego dziedzictwa kulturalnego, 12 gospód i pubów¹. Na terenie Szkocji funkcjonuje odrębna organizacja o nazwie **National Trust for Scotland**.

Formy ochrony

Główną formą ochrony dziedzictwa architektonicznego jest wpisanie obiektu do **Wykazu Zabytkowych Budynków**, czyli na listę budynków o szczególnej wartości historycznej lub architektonicznej, prowadzonej przez Departament Kultury, Mediów i Sportu. Wykaz zawiera 450 tys. wpisów, przy czym niektóre dotyczą kilku budynków. Aktualny wykaz w formie woluminu lub pojedynczych stron jest przesyłany do właścicieli i zarządców obiektów oraz władz lokalnych. Wpisu na listę dokonuje sekretarz stanu po konsultacji z English Heritage. W wykazie są trzy kategorie zabytków oznaczone jako klasa I, klasa II* i klasa II. W zależności od przyznanej kategorii zgodę na rozebranie lub przebudowę obiektu, która mogłaby naruszyć jego wartości zabytkowe, wydaje sekretarz stanu lub władze lokalne. Wszystkie wnioski o pozwolenie na rozebranie obiektów klasy II i wnioski o zgodę na jakiegokolwiek prace przy obiektach klasy I i II* są konsultowane z English Heritage. Jednocześnie English Heritage ma prawo przekazać sprawę znajdującą się w kompetencjach władz lokalnych do rozstrzygnięcia na poziom centralnym. W latach 1994-1996 wykaz zdigitalizowano w sposób umożliwiający analizę danych i przeszukiwanie rzeczowe i tematyczne. W formie papierowej jest nadal prowadzony i na bieżąco uzupełniany przez ministerstwo, w formie elektronicznej – przez English Heritage.

Zabytki Ruchome na stałe związane z budynkami wpisanymi do Wykazu Zabytkowych Budowli są uznawane za część tych budowli i chronią je te same regulacje, które odnoszą się do obiektów architektonicznych.

Główną formą ochrony ruin, założeń i konstrukcji ziemnych, cmentarzysk archeologicznych jest wpis do **Rejestru Chronionych Zabytków Starożytnych** (zawiera 18 tys. obiektów). Rejestr jest dostępny w formie papierowej i elektronicznej, aktualizacją

zajmują się English Heritage i Ministerstwo Kultury Mediów. Decyzje o wpisie podejmuje sekretarz stanu po konsultacji z English Heritage. Obiekty wpisywane do rejestru muszą mieć znaczenie narodowe. Aby przeprowadzić jakiegokolwiek prace wpływające bezpośrednio lub pośrednio na obiekt wpisany do rejestru, trzeba uzyskać zgodę sekretarza stanu, który działa w tym względzie w porozumieniu z English Heritage. Realizowanie prac przy zabytkach, na które została udzielona zgoda, oraz przestrzeganie wszystkich warunków pozwolenia jest monitorowane przez English Heritage. W przypadku wykonywania prac niezgodnie z pozwoleniem English Heritage ma prawo wnieść oskarżenie.

Dziedzictwo podwodne podlega ochronie prowadzonej przez sekretarza stanu. Wyznacza on obszar ochrony wokół stanowiska lub leżącego wraku, jeżeli uzna, że wymaga zabezpieczenia przed nieautoryzowanym naruszeniem, czyli działaniami osób niepowołanych mogących zniszczyć lub wydobyć jakąkolwiek część wraku lub jego ładunku oraz przed deponowaniem czegokolwiek wokół wraku i utrudnieniem do niego dostępu. Obecnie chronionych jest 49 wraków.

Obowiązują też rządowe projekty **rejestrowania archeologicznych znalezisk** dokonywanych przez poszukiwaczy skarbów. Przepisy określają kategorie obiektów ruchomych, które muszą być zgłoszone do odpowiedniego inspektora urzędu lokalnego. Zachętą jest możliwość otrzymania nagrody przez znalazcę i właściciela gruntu. Znaleziska są wyceniane i mogą być nabyte przez muzea (w Szkocji wszystkie obiekty znalezione, których właściciela nie można wskazać, należą do państwa).

Obszary ochrony konserwatorskiej obejmują strefy o wartościach architektonicznych lub historycznych. Obszar chroniony konserwatorsko może być wyznaczony przez lokalny urząd planowania przestrzennego. Szczegóły i warunki ochrony konserwatorskiej są określane w planach zagospodarowania przestrzennego. Zasadą objęcia dozorem takich stref jest ochrona nie tylko pojedynczych budynków, ale także całego układu urbanistycznego, jednolitego stylu architektonicznego i wzajemnego układu przestrzeni. Władze lokalne same decydują o warunkach, jakie muszą spełniać inwestycje realizowane w chronionej strefie. Konieczne jest otrzymanie zgody od odpowiednich władz lokalnych na rozbiórkę jakiegokolwiek obiektu znajdującego się na obszarze chronionym. Prace prowadzone na obszarze ochrony konserwatorskiej są kontrolowane przez lokalny urząd

¹ Dane z 2007 r.

planowania przestrzennego. W przypadku naruszenia warunków pozwolenia kontrolujący urząd może wnieść zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa lub wydać decyzję nakazującą naprawienie uszkodzeń.

W Anglii duże znaczenie dla ochrony dziedzictwa ma wolontariat. Aż sześć stowarzyszeń o zasięgu krajowym musi zostać poinformowane o wnioskach dotyczących prac rozbiórkowych budynków wpisanych na listę obiektów chronionych. Stowarzyszenia te udzielają informacji i prowadzą szkolenia oraz rekrutują wolontariuszy do analizowania wniosków i prowadzenia specjalistycznych konsultacji dla władz lokalnych.

Rejestry, wykazy i listy zabytków

Narodowy Rejestr Zabytków (National Monuments Record) – archiwum publiczne English Heritage finansowane z budżetu Ministerstwa Kultury, Mediów i Sportu, zawiera 320 tys. stanowisk archeologicznych, historycznych budynków, stanowisk morskich. W jego skład wchodzi także kolekcja materiałów archiwalnych, dane obiektów od paleolitu do dziedzictwa przemysłowego, stanowisk z okresu II wojny światowej i architektury powojennej.

Rejestr Parków i Ogrodów o Wyjątkowym Znaczeniu Historycznym (Register of Parks and Garden of Special Historic Interest) – zawiera 1300 obiektów i jest stale aktualizowany przez English Heritage. Jest dostępny w wersjach papierowej i cyfrowej. Wpis do rejestru nie zapewnia żadnej szczególnej ochrony prawnej, ale jest brany pod uwagę przy planowaniu przestrzennym.

Rejestr Pól Bitewnych (Battlefields Register) zawiera 56 pól bitewnych. Wpis do rejestru nie pociąga żadnych konsekwencji ochrony prawnej, jednak jest uwzględniany przy planowaniu przestrzennym. Powyższe bazy danych prowadzone przez English Heritage zostały włączone do jednej platformy GIS zwanej **Systemem Informacji Przestrzennej o Dziedzictwie** (Heritage Spatial Information System).

Miejskie Archeologiczne Bazy Danych (Urban Archaeological Databases) – English Heritage prowadzi kilka Miejskich Archeologicznych Baz Danych, których celem jest określenie i scharakteryzowanie zasobów archeologicznych na obszarze miast.

Rejestry Miejsc i Obiektów Zabytkowych (Sites and Monuments Records) – tworzone przez ośrodki władzy lokalnej listy obiektów historycznych o znaczeniu regionalnym (nie zawsze wpisanych do Wyka-

zu Zabytkowych Budynków), chronionych następnie w planach zagospodarowania przestrzennego. Istnieje ok. 80 takich rejestrów lokalnych zawierających 650 tys. wpisanych obiektów, następnych 280 tys. czeka na wpisanie. Większość rejestrów jest prowadzona w formie elektronicznej. Istnieje duże prawdopodobieństwo połączenia ich w jedną sieć. Także **Narodowy Syndykat na Rzecz Miejsc o Historycznym Znaczeniu lub Naturalnym Pięknie** (The National Trust for Places of Historical Interest or Natural Beauty) prowadzi własny taki rejestr.

Inicjatywa Opisania Krajobrazu (Countryside Character Initiative) – nowoczesny sposób oceny naturalnego i kulturowego krajobrazu Anglii. Dzieli kraj na 159 charakterystycznych obszarów. Prowadzony przez Countryside Agency, English Nature i English Heritage stanowi podstawę polityki rozwoju gospodarczego.

Celem prowadzenia rejestrów, które nie skutkują wprowadzeniem bezpośredniej ochrony prawnej, jest zwrócenie uwagi właścicieli i zarządców oraz społeczności lokalnej na wartość posiadanych zabytków.

Finansowanie ochrony dziedzictwa

Na ochronę dziedzictwa są przyznawane dotacje z budżetu państwa, którymi dysponuje Departament Kultury, Mediów i Sportu. Prawo do przyznawania grantów na konserwacje i renowacje budynków wpisanych na listę, innych historycznych budynków, starożytnych zabytków lub pozostałości archeologicznych bądź na polepszenie obszarów chronionych konserwatorsko mają też władze lokalne. Istotnym źródłem finansowania są fundusze pochodzące ze środków narodowej loterii, którymi dysponuje Loteryjny Fundusz Dziedzictwa. Fundusz wspiera projekty konserwatorskie i renowacyjne dotyczące zabytkowej architektury, stanowisk archeologicznych, zabytków przemysłowych i innych.

English Heritage finansuje bezpośrednio prace konserwatorskie i renowacyjne prowadzone w zarządzanych przez siebie zabytkowych obiektach. Oprócz dotacji rządowych English Heritage pozyskuje środki od społeczeństwa z biletów wstępu do zabytków i sprzedaży, a także od sponsorów i darczyńców, jak również z opłat za świadczone usługi i wynajmowane powierzchnie. Prace realizowane bezpośrednio przez English Heritage lub inne instytucje statutowo zajmujące się ochroną zabytków są prowadzone przez wysokiej klasy specjalistów zatrudnionych w tych instytucjach lub zakontraktowanych do realizowania konkretnych projektów. Jeżeli prace odbywają się przy zabytkach będących własnością lub zarzą-

dzanych przez osoby prywatne, to specyfikacja i projekt budowlany oraz plan prac przygotowany przez właściciela i jego profesjonalnych konsultantów jest zatwierdzany przez odpowiedni urząd odpowiedzialny za ochronę dziedzictwa. W takiej sytuacji urząd zatwierdzający projekt może przedstawić listę specjalistów kompetentnych do wykonania projektu. Podobnie w przypadku prac archeologicznych ośrodki władzy lokalnej mogą określić wykonywanie prac tylko przez członka archeologicznych instytucji branżowych.

Właściciel zabytku może korzystać z bezpośrednich dotacji przyznawanych z budżetu centralnego lub przez samorządy lokalne. Działa też wiele instytucji oferujących bezpośrednią pomoc finansową dla projektów opieki nad zabytkami. Największą z nich jest English Heritage zapewniające granty projektom z zakresu ochrony architektury i zabytków o narodowym znaczeniu, historycznych parków i ogrodów. Instytucja ta zapewnia poręczenie finansowe w nagłych pracach konserwatorskich, prowadzi i uczestniczy w kilku programach grantowych – Heritage Economic Regeneration Schemes, Townscape Heritage Initiative i Joint Scheme for Places of Workship. Granty z budżetu państwa wydawane przez English Heritage i inne instytucje ochrony dziedzictwa zawsze stanowią 20-95% kosztów realizowanych prac, pozostałą kwotę musi pokryć inwestor (na ogół właściciel zabytku) z własnych środków lub sponsoringu.

Właściciel obiektu zabytkowego ma możliwość zaciągania nisko oprocentowanych pożyczek. Jedną z takich organizacji jest Fundacja Dziedzictwa Architektonicznego (The Architectural Heritage Fund) udzielająca pożyczek na realizację projektów związanych z ochroną i opieką nad zabytkami architektury. Kolejnym udogodnieniem są ulgi podatkowe. Właścicielowi zabytku przysługują dwa rodzaje ulg podatkowych – ulga od podatku spadkowego oraz zwolnienie od podatku VAT. Z ulgi od podatku spadkowego właściciel obiektu architektonicznego o wielkiej wartości historycznej lub architektonicznej może skorzystać, pod warunkiem że zobowiąże się, iż obiekt będzie właściwie zarządzany i zostanie udostępniony zwiedzającym. Właściciel takiego obiektu może założyć Fundusz Zarządzania Obiektem, który ma służyć finansowaniu prac konserwatorskich i restauratorskich oraz udostępnianiu zwiedzającym. Środki zgromadzone na tym funduszu są wolne od

podatku od wzbogacenia oraz podatku spadkowego. VAT w stawce 0% obowiązuje dla usług związanych z pracami konserwatorskimi i restauratorskimi przy zabytkach rejestrowych. Również materiały zakupione na ten cel objęte są stawką VAT 0%, jeśli prace te są zatwierdzone przez odpowiednie władze, wydano niezbędne zgody, budynek zaś nie jest przeznaczony do działalności komercyjnej.

Zadania edukacyjne i popularyzatorskie

Edukacja jest priorytetem w działaniach większości instytucji zajmujących się ochroną dziedzictwa. Od czasu wprowadzenia do programu nauczania kwestii związanych z dziedzictwem kulturowym wiedza dotycząca ochrony zabytków jest obecna w programach nauczania na wszystkich poziomach edukacji dla dzieci od 5. do 18. roku życia. Większość państwowych instytucji ochrony zabytków, muzeów i wiele ośrodków władzy lokalnej zatrudnia wykwalifikowanych edukatorów, którzy prowadzą programy i imprezy dla dzieci i młodzieży. Wszystkie narodowe instytucje ochrony zabytków oferują nie tylko dostęp do zabytków grupom szkolnym, ale także pomoc edukacyjną. Wiele instytucji prowadzi działalność popularyzatorską w różnym zakresie, począwszy od przygotowywania wystaw i uczestnictwa w targach, skończywszy na organizowaniu rekonstrukcji słynnych wydarzeń historycznych i wspieraniu grup rekonstruktorskich.

Duża liczba zabytków jest zarządzana przez instytucje statutowo odpowiedzialne za ochronę dziedzictwa i są otwarte dla zwiedzających. Przykładowo, English Heritage udostępnia zwiedzającym 407 zarządzanych zabytków, National Trust for Place of Historic Interest or Natural Beauty – ponad 200 zabytków architektury oraz 49 zabytków przemysłu.

Większość miejsc i obiektów zabytkowych należy do prywatnych właścicieli, w związku z czym dostęp do nich jest ograniczony. Jednak jednym z warunków otrzymania publicznego dofinansowania do konserwacji zabytków jest zobowiązanie właściciela do umożliwienia dostępu do obiektu zwiedzającym. Lista takich obiektów prywatnych jest publikowana przez English Heritage.

Europejskie Dni Dziedzictwa w Anglii są obchodzone jako Dni Otwartych Drzwi. W czasie kilku dni w roku wiele zabytków na co dzień niedostępnych otwiera się dla zwiedzających.

SYSTEM OCHRONY ZABYTKÓW WE FRANCJI

Polityka państwa dotycząca ochrony zabytków leży w gestii władz centralnych.

We Francji system ochrony zabytków wpisuje się w realizowane programy decentralizacyjne, stąd regiony i władze lokalne zyskują duży wpływ na decyzje dotyczące ochrony zabytków w swoim regionie.

Realizacja zadań związanych z ochroną dziedzictwa w znacznym stopniu jest poddana zasadzie konkurencyjności, stąd duży udział prywatnych przedsiębiorstw w pracach i badaniach przy obiektach i miejscach zabytkowych.

Sektor publiczny zapewnia nadzór naukowy i zarządzanie administracyjne zabytkami oraz programowanie finansowania. Sektor prywatny jest dopuszczony do prac wykonawczych i analitycznych, o ile posiada autoryzację państwową w dziedzinie konserwacji i archeologii.

Struktura systemu ochrony zabytków

Państwowe urzędy i instytucje ochrony dziedzictwa dzielą się na centralne, regionalne i lokalne.

Ministerstwo Kultury i Komunikacji odpowiada za politykę edukacyjną i promocyjną w tej dziedzinie oraz wdrażanie wysokich standardów merytorycznych badań i prac przy architekturze historycznej i innych obiektach zabytkowych we Francji. Nadzoruje ochronę zabytków historycznych i ich otoczenia, promuje integrację zabytkowej architektury we współczesnej aglomeracji. W strukturze ministerstwa są wydzielone komórki odpowiedzialne za różne aspekty tej ochrony.

Dyrekcja Architektury i Dziedzictwa – komórka w Ministerstwie Kultury i Komunikacji odpowiedzialna za określanie i wykonanie polityki państwa w dziedzinie dziedzictwa archeologicznego, architektonicznego, zabytków ruchomych, miejskich, etnograficznych i fotograficznych. Dyrekcja, jako instytucja centralna, ma za zadanie nakreślanie polityki państwa, wypracowanie zasad i tekstów legislacyjnych, regulacji oraz poszukiwanie środków finansowych i zasobów ludzkich do wykonywania przez państwo tych zadań. Do jej zadań należy też nadzór nad spójnością archeologicznych programów narodowych i lokalnych, opracowanie polityki inwentarzy, kontrola badań, prowadzenie działań z zakresu ochrony, konserwacji i upublicznienia dziedzictwa archeologicznego. Dyrekcji podlega **Departament Archeologicznych Badań Podwodnych i Podmorskich**, który zajmuje się m.in. wydawaniem pozwoleń na ar-

cheologiczne badania podwodne. Jednocześnie, jako instytucja operacyjna, realizuje we własnym zakresie badania w terenie.

Część kompetencji leży w gestii innych ministerstw. **Ministerstwo Rolnictwa** odpowiada za ochronę tradycyjnego krajobrazu i wyrobów regionalnych. **Ministerstwo Infrastruktury, Transportu, Budownictwa, Turystyki i Morza** zajmuje się ochroną zabytkowego układu urbanistycznego. **Ministerstwo Ekologii i Trwałego Rozwoju** sprawuje pieczę nad ochroną krajobrazu naturalnego i kulturowego. **Ministerstwo Edukacji** odpowiada za wprowadzanie wiedzy o dziedzictwie do programu nauczania w szkołach.

Instytucją administracyjną powołaną do celów wykonywania zadań na terytorium państwa związanych z archeologią prewencyjną jest **Instytut Narodowy Archeologicznych Badań Ratowniczych**. Wraz z wprowadzeniem ustawy decentralizacyjnej instytut stracił monopol na prace archeologiczne, które teraz mogą być wykonywane przez operatorów wspólnot terytorialnych, a w przypadku wykopalisk także przez akredytowane instytucje prywatne. Instytut zajmuje się też naukowym wykorzystaniem i propagowaniem wyników badań.

Projekty zdefiniowane, sprawdzone i zatwierdzone na szczeblu centralnym są realizowane przez delegatury regionalne ministra i władze lokalne.

W skali departamentów (jednostka podziału administracyjnego kraju) rządowymi instytucjami zdecentralizowanymi są **Departamentalne Służby Architektury i Dziedzictwa** będące delegaturami Dyrekcji Architektury i Dziedzictwa. Zajmują się one ochroną dziedzictwa kulturowego w zakresie kompetencji trzech ministerstw. W imieniu Ministra Kultury i Komunikacji zarządzają zabytkami historycznymi i ich otoczeniem, obszarami chronionej architektury oraz promują ochronę dziedzictwa kulturowego w architekturze i planowaniu przestrzennym. Z ramienia Ministra Infrastruktury, Transportu, Budownictwa, Turystyki i Morza zajmują się chronionymi strefami układu urbanistycznego. W imieniu Ministra Ekologii i Trwałego Rozwoju Służby administrują stanowiskami chronionego krajobrazu naturalnego i kulturowego. Departamentalne Służby są kierowane przez architekta i urbanistę wykonującego swoje obowiązki w dziedzinie ochrony i zarządzania dziedzictwem jako państwowy architekt Francji (tytuł analogiczny do polskiego konserwatora wojewódzkiego). Trzy najważniejsze zadania Służb Departamentalnych Architektury i Dziedzictwa to:

- doradztwo świadczone wspólnotom terytorialnym w kwestii promocji architektury i rozwoju urbani-

styki o wysokiej jakości i właściwej integracji dziedzictwa architektonicznego;

- kontrola projektów i zmian w tkance miejskiej w strefach chronionych i otoczeniu zabytków historycznych;
- zapewnienie, z pomocą finansową skarbu państwa, właściwego wykonania prac konserwatorskich w budynkach klasyfikowanych jako zabytki historyczne. Państwowi architekci Francji są konserwatorami zabytków akredytowanymi przez Ministra Kultury i Komunikacji.

Zależne od prefektów regionów **Dyrekcje Spraw Kulturalnych**, jako część administracji zespolonej, są odpowiedzialne za wdrażanie, zaadaptowanych do kontekstu regionu, celów przewidzianych przez ministerstwo. Jednym z zadań jest decentralizacja inwentarza ogólnego dziedzictwa kulturowego i przekazanie właścicielom zadań związanych z pracami konserwatorskimi prowadzonymi na obiektach zabytkowych nienależących do skarbu państwa. Zadania szczegółowe realizowane przez Dyrekcję Spraw Kulturalnych to:

- wydawanie pozwoleń na wykopaliska archeologiczne,
- wydawanie decyzji związanych z realizacją archeologicznych badań ratowniczych (zalecenia, wskazanie kierownika badań, pozwolenia na prace wykopaliskowe itp.),
- kontrola i ewaluacja działań z zakresu ochrony dziedzictwa prowadzonych w regionie,
- tworzenie i udostępnianie narodowej mapy archeologicznej (odpowiednik AZP),
- określanie stref objętych nadzorem i wskazanych do badań ratowniczych,
- zapewnienie kontroli merytorycznej i naukowej nad prowadzonymi pracami przy zabytkach.

Prefekci regionów nadzorują **Komisje Międzyregionalnych Badań Archeologicznych**. Komisje, w których skład wchodzi eksperci i naukowcy, pełnią funkcje doradcze i wykonują ekspertyzy konsultacyjne dla instytucji naukowych prowadzących badania archeologiczne. Uczestniczą także w ewaluacji naukowej sprawozdań końcowych z wykonanych badań.

Kadry

Inżynierowie służb kulturalnych w domenie dziedzictwa kulturowego zajmują się koncepcją oraz realizowaniem i kontrolą działań związanych z ochroną zabytków państwowych i prywatnych, o ile ich właściciele powierzyli te zadania państwu. Zapewniają kontrolę techniczną, ekonomiczną, finansową i administracyjną działań związanych z dziedzictwem.

Główni architekci zabytków historycznych – pracownicy państwowi wyłonieni w drodze selektyw-

nych konkursów – są odpowiedzialni za zarządzanie konserwacją zabytków historycznych o wyjątkowym znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego i nadzór nad nią.

Architekci zabytków historycznych prowadzą konsultacje i doradztwo w zakresie budowli i elementów architektury, które powinny być wpisane na listę zabytków chronionych. Do ich zadań należy nadzór nad stanem budowli klasyfikowanych jako zabytki historii, ordynowanie niezbędnych działań i nadzór nad ich wykonawstwem.

Architekci i urbaniści – odpowiadają za koncepcję i wykonanie polityki państwa związanej z budownictwem, urbanistyką, architekturą i dziedzictwem, budownictwem mieszkaniowym i zagospodarowaniem przestrzennym oraz środowiskiem. Zajmują się kierowaniem, doradzaniem, koordynacją i kontrolą oraz ekspertyzą w urzędach i instytucjach państwowych.

Architekci dziedzictwa – tytuł nadawany absolwentom studiów podyplomowych, którzy uzyskali szczegółową wiedzę o pracach w budynkach zabytkowych (techniki, prawo, postępowanie administracyjne, rzemiosło).

Konserwatorzy architektury – branża odpowiedzialna w zakresie naukowym i technicznym za badania, klasyfikację, konserwację i utrzymanie oraz promocję dziedzictwa architektonicznego. Ich zadania mogą dotyczyć spraw związanych z administracją, nauką, techniką, edukacją i nadzorem.

Technicy dzieł sztuki są odpowiedzialni za konserwację, klasyfikację, dokumentację zabytków ruchomych.

Personel badawczy uczestniczy w badaniach, analizach, inwentaryzacjach i publikacjach w dziedzinie zabytków architektonicznych, archeologicznych, etnograficznych.

Personel dokumentacyjny prowadzi badania źródłowe w ramach ministerstw o kompetencjach związanych z dziedzictwem.

Rzemieślnicy – fachowcy w zawodach rzemieślniczych posiadający biegłość w stosowaniu dawnych technik, niezbędnych do wiernego wykonania elementów architektury zabytkowej. W archeologii ratowniczej mogą uczestniczyć służby konserwatorskie władz samorządowych, jako wykonawcy badań terenowych. Aby prowadzić badania, muszą one uzyskać pozwolenia Ministra Kultury oraz Ministra Szkolnictwa Wyższego i Nauki. Na podstawie pozwoleń podejmują badania archeologiczne na danym terenie i przystępują do przetargów na prace wykopaliskowe. Stowarzyszenia i osoby fizyczne także są dopuszczone do konkurencji w dziedzinie prac archeologicznych, kontrolowanych przez służby państwowe

i finansowanych w systemie wolnorynkowym, o ile udowodnią, że dysponują odpowiednim personelem naukowym, technicznym, zapleczem finansowym i doświadczeniem w zakresie badań. Koncesja na badania jest przyznawana na pięć lat z możliwością jej przedłużenia. Wykonawca nie może pozostawać w związku bezpośredniej lub pośredniej zależności od inwestora.

Istnieją przedsiębiorstwa budowlane specjalizujące się w konserwacji budynków zabytkowych, jednak jest ich niewiele.

Instrumentem promocji dziedzictwa lokalnego, na wzór wielkich fundacji anglosaskich, jest **Fundacja Dziedzictwa**. Mogą do niej należeć osoby prywatne i publiczne. Fundacja przyznaje specjalny tytuł zabytkom lub stanowiskom istotnym dla społeczeństwa, niechronionym przez wpisy na listę zabytków chronionych lub zabytków historii. W ten sposób zwraca uwagę społeczeństwa na tego typu zabytki oraz proponuje i prowadzi w nich prace interwencyjne. Zajmuje się ochroną i promocją dziedzictwa lokalnego, animuje inicjatywy lokalne w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego.

Formy ochrony

Najważniejszym, pierwszym aktem prawnym jest ustawa z 1913 r. o zabytkach historycznych i wymogach dotyczących ich wpisania do rejestru zabytków. We Francji powstało wiele ustaw ściśle dotyczących zabytków, np. ustawa o ochronie zabytków naturalnych i stanowisk o cechach artystycznych, historycznych, legendarnych i naukowych (1930 r.), prawo o reglamentacji wykopalisk (1941 r.), prawo o ochronie zbiorów publicznych, prawo o morskich dobrach kultury, prawo o używaniu wykrywacza metalu (we Francji na używanie wykrywacza trzeba mieć zgodę administracyjną), prawo o skarbach narodowych, o archeologii ratunkowej oraz najmłodsza ustawa, z 2008 r., tzw. Kod Dziedzictwa. Ustawy regulują zasady ochrony dziedzictwa i tworzą podwaliny pod struktury centralne i regionalne.

Zabytki we Francji mogą uzyskać tytuł obiektu klasyfikowanego jako zabytek historyczny (decyzję o nadaniu tego statusu podejmuje właściwy minister) bądź uzyskać status zabytku wpisanego na listę ochrony (decyzja jest podejmowana na szczeblu prefektury).

Wpisanie na listę ochrony może stanowić formę czasowej ochrony cennego dla dziedzictwa obiektu w trakcie oczekiwania na decyzję ministra o sklasyfikowaniu go jako zabytku historycznego. Minister może nadać status zabytku historycznego lub odrzucić kandydaturę i zaproponować wpisanie obiektu do rejestru „zwykłych” zabytków. W przypadku

sprzeciwu właściciela wobec klasyfikacji obiekt może uzyskać klasyfikację zabytku historycznego dekretem Rady Państwa. Prefekt ma prawo zaproponować wpis do dodatkowej ewidencji, jeśli zabytek nie spełnia wszystkich kryteriów wpisu na listę ochrony lub klasyfikacji jako zabytek historii.

Oprócz wpisania na listę ochrony i klasyfikacji jako zabytek historii budynek może być uznany za „część dziedzictwa narodowego ze względu na jej szczególny charakter historyczny lub artystyczny”. Uzyskanie takiego tytułu proponuje i zatwierdza Fundacja Dziedzictwa, instytucja powstała w celu prowadzenia mecenatu nad zabytkami. Ulgi podatkowe dla właścicieli takiej budowli przyznaje nie Minister Kultury, lecz Minister Finansów i są one analogicznie warunkowane, jednak obejmuje je mniejsza ulga podatkowa.

Każda zmiana, przeprowadzenie prac konstrukcyjnych i konserwatorskich lub wyburzenie obiektu sklasyfikowanego jako zabytek historyczny lub wpisanego na listę ochrony musi uzyskać zgodę państwowego architekta Francji. Ponadto obiekt sklasyfikowany jako zabytek historyczny nie może być oddany, sprzedany, udostępniony do użytku osobom trzecim bez uprzedniego poinformowania ministra. Osoby zakupujące taki budynek bądź przedmiot muszą być poinformowane o statusie zabytku.

Właściciel ma obowiązek zwrócić się z prośbą o pozwolenie na dokonanie wszelkich zmian w zabytku (budynku, przedmiocie) klasyfikowanym cztery miesiące przed planowanymi pracami. Do wniosku o pozwolenie muszą być dołączone dokładna dokumentacja i plany modyfikacji. Zabytek klasyfikowany nie może być niszczone ani przenoszony, nawet częściowo.

Zabytki wpisane na listę ochrony oraz klasyfikowane jako zabytki historyczne automatycznie tworzą wokół siebie strefę ochrony konserwatorskiej. Żadna konstrukcja ani budowla nie może być wzniesiona w bezpośrednim sąsiedztwie bez stosownej zgody odpowiedniego urzędu. Bezpośrednie sąsiedztwo oznacza umiejscowienie w polu widzenia, jednak zasięg ochrony nie może przekraczać 500 m.

Rejestry, wykazy i listy zabytków

We Francji istnieje kilka rejestrów zabytków chronionych. Najważniejszy z nich to **Rejestr Klasyfikowanych Zabytków Historii**. Jest także lista zabytków chronionych ułatwiająca władzom prefektur ochronę dziedzictwa lokalnego.

Funkcjonują także ewidencje zabytków niegwarantujące szczególnej ochrony prawnej. Jest sporządzona ewidencja zabytków architektonicznych, witraży, organów, dziedzictwa przemysłowego, chronionej

architektury XX w. Niektóre z nich są zdigitalizowane i udostępnione w Internecie. Typy inwentarzy:

- **ogólne**, zawierające inwentarze topograficzne i „badania inwentarzowe” (bazy danych stworzone na potrzeby analiz i promocji w społeczeństwie),
- **specjalistyczne**: narodowy inwentarz dziedzictwa przemysłowego i technicznego, narodowy inwentarz witraży zabytkowych, mapa archeologiczna (przedsięwzięcie analogiczne do realizowanego w Polsce programu Archeologiczne Zdjęcie Polski).

Finansowanie ochrony dziedzictwa

Państwo finansuje ze środków publicznych prace konserwatorskie zabytków doń należących, państwowe prace archeologiczne (nieratownicze) oraz badania prowadzone w strefach ochrony dziedzictwa architektonicznego, urbanistycznego i krajobrazowego. Z budżetu państwa jest także finansowane magazynowanie zabytków archeologicznych oraz utrzymanie państwowych budowli historycznych. Państwo udziela pomocy prywatnym właścicielom obiektów zabytkowych poprzez system dotacji. System grantów dla właścicieli obiektów zabytkowych prowadzących prace konserwatorskie i rewitalizacyjne prowadzi władze samorządowe.

Właściciel obiektu zabytkowego może uzyskać dotację z budżetu państwa na ochronę i konserwację swojej zabytkowej własności. Państwo może dofinansować do 40% kwoty wydatku na prace związane z obiektem o statusie zabytku wpisanego na listę ochrony. Prace związane z budowlą klasyfikowaną są prowadzone pod kontrolą administracyjną. W tym przypadku pomoc państwa w finansowaniu jest obligatoryjna, lecz wysokość dofinansowania określa się indywidualnie na podstawie „cech szczególnych i stanu aktualnego budowli oraz wysiłku właściciela i innych stron zaangażowanych w utrzymanie budowli”. W przypadku otrzymania dofinansowania ze środków publicznych właściciel zabytku, jako inwestor, jest zobowiązany do przeprowadzenia konkursu na architekta nadzorującego. Otrzymanie pomocy finansowej jest uwarunkowane częściowym (50 dni w roku, w czym 25 podczas dni wolnych, lub 40 dni w okresie od lipca do września) bądź całościowym udostępnieniem zabytku zwiedzającym. Właściciele obiektów zabytkowych, którzy udostępniają zwiedzającym swoje obiekty, mogą korzystać z ulgi podatkowej.

SYSTEM OCHRONY ZABYTKÓW W HOLANDII

Holenderski system ochrony dziedzictwa opiera się na współpracy sektorów publicznego i prywatnego. Współpraca między nimi wynika z faktu, że wiele zabytków nieruchomości (stanowiska archeologiczne, zabytkowe budynki i krajobrazy) jest w posiadaniu właścicieli prywatnych, kościołów, agencji zarządzania terenami i organizacji pozarządowych. Tylko niewielka część zabytków należy do państwa.

Polityka państwa jest ukierunkowana na ochronę, zarządzanie i polepszenie dostępu do zabytków oraz informowanie o nich. Polityka ochrony zabytków w Holandii nie jest wprowadzana ogólnie, rządowe organy władzy mogą interweniować jedynie w przypadku szkodliwych dla zabytków planów inwestycyjnych właściciela. Widoczne jest dążenie do stymulowania, by utrzymać w dobrej kondycji obiekty zabytkowe poprzez finansowe wsparcie dla ich właścicieli oraz pomoc doradczą.

Dziedzictwo kulturowe, zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju, jest brane pod uwagę w planowaniu przestrzennym na poziomach centralnym i lokalnym. Restauracje i renowacje historycznych centrów miast są poprzedzane badaniami archeologiczno-historycznymi.

Struktura systemu ochrony zabytków

Niemal wszystkie departamenty rządowe są w pewien sposób odpowiedzialne za zarządzanie dziedzictwem. Najważniejsze zadania spoczywają jednak na **Ministrze Edukacji, Kultury i Nauki** (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap OCW) – jest on odpowiedzialny za ochronę, konserwację dziedzictwa kulturowego i środowiska historycznego. Częścią ministerstwa jest **Dyrekcja Dziedzictwa Kulturowego** (Directie Cultureel Erfgoed – DCE), która formułuje kierunki narodowej polityki w zakresie dziedzictwa kulturalnego, zapewnia jej wykonanie, rozwija i promuje ochronę dziedzictwa kulturowego w planowaniu przestrzennym, rozwoju ekonomicznym i infrastrukturze.

Ważną rolę w strukturach państwowych odgrywa **Państwowa Służba Archeologii, Krajobrazu Kulturowego i Zabytków** (Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten – RACM), stanowiąca część Ministerstwa Edukacji, Kultury i Nauki. Ta agenda rządowa odpowiada za nadzór nad dziedzictwem kulturowym w całym kraju, nad i pod ziemią oraz pod wodą. Ma obowiązek podejmować inicjatywy w zapewnieniu ochrony oraz badaniu narodowego dziedzictwa, jak również rozwijać współ-

pracę międzynarodową. Zajmuje się uwzględnianiem zabytków w planowaniu przestrzennym. Istotnym zadaniem jest wydawanie w imieniu ministra licencji dla firm archeologicznych. W Państwowej Służbie Archeologii, Krajobrazu Kulturowego i Zabytków wydzielono komórkę odpowiadającą za zarządzanie archiwami i kolekcjami, komunikację międzybiblioteczną, informację kulturowo-historyczną oraz rozwój wiedzy o dziedzictwie.

Agendą rządową i częścią Ministerstwa Edukacji, Kultury i Nauki jest **Państwowy Inspektorat Dziedzictwa Kulturowego** (Erfgoedinspectie – EI), którego obowiązkiem jest zapewnienie zgodności z prawem działań w zakresie ochrony zabytków, poprawa zasad zarządzania i dbałość o dziedzictwo oraz właściwe obchodzenie się z nim. Nadzoruje firmy prowadzące działania przy zabytkach w zakresie posiadania stosownych licencji. Jest to także ciało doradcze ministra w sprawie jakości i efektywności prawa.

Do Ministerstwa Edukacji, Kultury i Nauki należy także **Instytut Kolekcji** (Instituut Collectie Nederland – ICN), zajmujący się zarządzaniem obiektami ruchomymi oraz ich konserwacją. Cele te realizuje poprzez doradzanie w zarządzaniu kolekcjami i ich konserwacji, prowadzenie badań, szkolenia konserwatorów i zarządzanie kolekcjami państwowymi. Instytut swoją ofertę kieruje do muzeów, bibliotek, archiwów i innych.

Funkcję doradczą rządu pełnią **Rada Rządowych Doradców** (College van Rijksadviseurs) i **Główny Architekt Kraju** (Rijksbouwmeester). Do zadań Urzędu Głównego Architekta Kraju należy doradztwo na poziomie rządowym w sprawach planowania przestrzennego, rozwoju infrastruktury i krajobrazu oraz jakości legislacji, polityki architektonicznej i promocji kultury.

Za jakość badań archeologicznych odpowiada **Centralny Ośrodek Eksperycki** (Centraal College van Deskundigen – CcvD), nadzorujący dokumenty związane z **Holenderskim Systemem Kontroli Jakości dla Archeologii** (Kwaliteitsnorm voor Nederlandse Archeologie – KNA). Jego członkowie są specjalistami z zakresu dziedzictwa kulturowego.

Ważną rolę w systemie ochrony dziedzictwa odgrywa organizacja patronacka (*Erfgoed Nederland*), zajmująca się tworzeniem więzi łączącej dziedzictwo kulturowe ze społeczeństwem. Jest platformą współpracy wielu organizacji narodowych zajmujących się archiwami, zabytkami architektury, archeologią i innymi pracującymi w sektorze dziedzictwa kulturowe-

go. Do jej zadań należy podkreślanie znaczenia kulturowego dziedzictwa w społeczeństwie (edukacja).

Na poziomie lokalnym funkcjonują **Prowincjonalne Komisje Zabytków** zajmujące się kwestiami z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego i zarządzania nim. Uczestniczą w procesie nadawania obiektom historycznym statusu Zabytku o Znaczeniu Regionalnym oraz opiniują wnioski o pozwolenie na prowadzenie prac przy takich zabytkach.

W Holandii istnieją profesjonalne stowarzyszenia i organizacje działające na polu ochrony dziedzictwa. Funkcjonują stowarzyszenia dla młodych ludzi, stowarzyszenia archeologów-amatorów, wolontariat, choć nie ma w Holandii odrębnej legislacji normującej rolę i pozycję organizacji wolontariatu pracujących w tym obszarze.

Formy ochrony

W holenderskim systemie ochrony dziedzictwa kulturowego istnieje system klasyfikacji zabytków. Każda klasa ma swoje formy ochrony i oddzielne procedury.

Klasą najcenniejszych zabytków jest grupa obiektów o statusie **Zabytków o Znaczeniu Narodowym**. Taki status nadawany przez Ministra Edukacji, Kultury i Nauki może otrzymać stanowisko archeologiczne lub budynek historyczny. Prace na stanowisku mogą się odbywać po uzyskaniu pozwolenia od ministra. Pozwolenie jest przyznawane przez Państwową Służbę Archeologii, Krajobrazu Kulturowego i Zabytków i często jest obwarowane wieloma warunkami. Badania takich miejsc i zabytków mogą być prowadzone tylko przez badaczy licencjonowanych. Obiekty o statusie Zabytku o Znaczeniu Narodowym są umieszczane w Rejestrze Zabytków.

Zabytki o Znaczeniu Regionalnym są zatwierdzane przez władze prowincji. Prace na stanowisku mogą mieć miejsce po uzyskaniu pozwolenia od administracji prowincji. Władze prowincji udzielają pozwolenia lub go odmawiają na podstawie opinii wydanej przez Prowincjonalną Komisję Zabytków.

Status Zabytku o Znaczeniu Lokalnym jest nadawany przez administrację lokalną. Prace na stanowisku mogą się odbywać po uzyskaniu pozwolenia od administracji lokalnej.

Ostatnią klasę zabytków stanowią obszary ochrony konserwatorskiej miast i wsi. Ich ochrona służy przede wszystkim utrzymaniu spójności i oryginalnego charakteru historycznych centrów miast. W Holandia wydzielono ok. 405 historycznych stref ochrony konserwatorskiej. Status taki jest przyznawany przez ministra na wniosek Państwowej Służby Archeologii, Krajobrazu Kulturowego i Zabytków. Są to obszary chronione odpowiednimi zapisami w planach zagospodarowania przestrzennego.

W Holandii wyznaczono 20 obszarów Krajobrazu Kulturowego, których ochrona ma pomóc zachować charakterystyczny holenderski krajobraz kulturowy.

Władze lokalne informują właścicieli i zarządców o ich zobowiązaniach, a także służą pomocą przy ochronie obiektów wpisanych do rejestru.

Badania architektoniczne i prace konserwatorskie oraz restauracja obiektów wpisanych do Rejestru Zabytków odbywają się pod nadzorem architekta – specjalisty od restauracji tego typu zabytków.

W Holandii, zgodnie z postanowieniami konwencji maltańskiej, obowiązują system kontroli jakości badań archeologicznych oraz system licencji dla firm archeologicznych. Władze lokalne są zobligowane do szacowania wpływu planów zagospodarowania przestrzennego na stanowiska archeologiczne i wprowadzania odpowiednich poprawek do planowania przestrzennego w razie zagrożenia dziedzictwa archeologicznego, a także wprowadzania metody „deweloper płaci” za ratownicze prace archeologiczne.

Rejestry, wykazy i listy zabytków

W Holandii utworzono ogólnodostępne katalogi zabytków. Według założeń informacje o zabytkach, inwentarze, bazy danych muszą być szeroko dostępne. Popularyzowanie informacji o dziedzictwie wpływa na zwiększenie świadomości opinii publicznej o wartości i funkcji dziedzictwa, zapewniając społeczną ochronę zabytków.

Rejestr Zabytków, zarządzany przez Państwową Służbę Archeologii, Krajobrazu Kulturowego i Zabytków, zawiera listę najcenniejszych zabytków wraz z najważniejszymi informacjami (uzasadnienie decyzji wpisania na listę zabytków chronionych, prace przy nim wykonywane, datowanie, opis, zdjęcia, rysunki, artykuły prasowe).

Znajomość Infrastruktury Historii Kultury – długoterminowy projekt rozwoju dostępu do zdigitalizowanych baz danych o dziedzictwie kulturalnym (archeologia, architektura, inne zabytki). Jego celem jest ułatwienie dostępu przez stronę internetową osobom zajmującym się zagospodarowaniem przestrzennym i inwestorom do wiedzy o zasobie dziedzictwa kulturowego.

Archeologiczny System Informacji (ARCHIS), zarządzany przez Państwową Służbę Archeologii, Krajobrazu Kulturowego i Zabytków, udostępnia informacje o wszystkich archeologicznych miejscach znalezisk, stanowiskach i obszarach (ponad 70 tys. rekordów). Dostępne są takie informacje, jak lokalizacja, typ stanowiska, rodzaj znaleziska, datowanie, lokalizacja badań archeologicznych. Wszelkie prace archeologiczne w terenie muszą być zarejestrowane w ARCHIS.

Finansowanie ochrony dziedzictwa

Znaczne środki w budżecie centralnym są zarezerwowane na restaurację i utrzymanie obiektów wpisanych do Rejestru Zabytków. Dotacje z budżetu państwa są dostępne w ramach kilku programów grantowych, m.in.:

- program dotyczący wysokiej klasy zabytków, które wymagają restauracji, gdzie konsekwencja pozostawienia bez restauracji oznaczałaby w przyszłości zwiększenie kosztów,
- specjalny czasowy fundusz rządowy dla władz lokalnych i prowincjonalnych na projekty o bardzo wysokich kosztach,
- granty Ministerstwa Rolnictwa dla prywatnych właścicieli historycznych posiadłości ziemskich wpisanych do rejestru zabytków,
- granty w wysokości do 70% (maksimum 35 tys. euro na rok) pochodzące z budżetu Ministra Edukacji przeznaczone na renowację i konserwację wpisanych do rejestru zabytków historycznych posiadłości ziemskich, w szczególności na budynki mieszkalne i gospodarcze oraz obiekty, które są częścią parków i ogrodów.

Władze prowincji i gmin dysponują pieniędzmi z budżetu państwa na wdrażanie narodowej polityki w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego. Budżet prowincji na ochronę dziedzictwa jest dzielony między koszty administracji, np. rozwój i wdrażanie zasad ochrony, oraz koszty bezpośrednich działań przy zabytkach, prac konserwatorskich, badań archeologicznych, w których same władze prowincji lub gmin są zleceńodawcami i inwestorami.

Właściciele prywatni mogą korzystać z ulg podatkowych, pożyczek i dotacji. Dla właścicieli zabytków przewidziano niskoprocentowane pożyczki ułatwiające finansowanie prac konserwatorskich i restauratorskich.

Aby zapobiegać rozdrabnianiu zabytkowych posiadłości ziemskich w wyniku procesów spadkowych, właściciel dziedziczący lub otrzymujący w formie

darowizny zabytkową posiadłość ziemską może być zwolniony z podatku od darowizny lub spadku, jeżeli zobowiąże się, że nie podzieli zabytkowego terenu i będzie go udostępniał zwiedzającym przez 25 lat.

Większość zabytków, stanowisk archeologicznych oraz budynków historycznych należy do osób prywatnych. Decydując się na prace budowlane w tych obiektach, właściciele są zobowiązani do przestrzegania wielu regulacji, w tym m.in. pokrycia kosztów ratowniczych prac archeologicznych na zasadzie „developer płaci”. W niektórych przypadkach możliwe jest wsparcie finansowe ze strony państwa.

Jeżeli jakiś obszar jest częścią chronionego krajobrazu przyrodniczo-kulturowego, może być nabyty przez prywatną organizację non profit. W niektórych przypadkach państwo może przyznać dotacje lub udzielić ulg podatkowych takim organizacjom.

Działają też fundacje gromadzące środki pochodzące z darowizn i składek członkowskich. Zgromadzone fundusze są przekazywane w formie grantów na dofinansowanie projektów z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego.

Zadania edukacyjne i popularyzatorskie

Dziedzictwo kulturowe odgrywa dużą rolę w obrębie holenderskiego systemu edukacji. W sposób szczególnie archeologia staje się bardziej dostępna dla młodego człowieka, np. poprzez edukacyjne strony internetowe. Ponadto jest ułatwiony dostęp do informacji o dziedzictwie za pośrednictwem Internetu i telewizji. Polityka kulturalna w Holandii stawia sobie za cel maksymalne udostępnienie narodowego dziedzictwa ogółowi społeczeństwa. Popularne są dni otwartych zabytków, co sprzyja rozwojowi rekreacji i turystyki kwalifikowanej. Szacuje się, że 37% turystów przybywających do Holandii to tzw. turyści dziedzictwa kulturowego. Właściciele obiektów zabytkowych muszą je udostępnić do zwiedzania przez 25 lat, dzięki czemu mogą skorzystać z ulg podatkowych.

SYSTEM OCHRONY ZABYTKÓW NA LITWIE

Około 15% miejsc i budynków zaliczanych do dziedzictwa kulturowego jest w rękach prywatnych, reszta stanowi własność skarbu państwa lub samorządu terytorialnego. Taka struktura własności powoduje, że to głównie państwo jest odpowiedzialne za ochronę i stan dziedzictwa kulturowego w tym kraju.

Struktura systemu ochrony zabytków

Polityka narodowa ochrony dziedzictwa jest formułowana przez parlament, rząd i Ministra Kultury, przy uwzględnieniu sugestii Komisji Rządowej ds. Dziedzictwa Kulturowego.

Minister Kultury organizuje administrację chroniącą dziedzictwo kulturowe. Zatwierdza regulacje prawne, programy ochrony dziedzictwa (ewidencjonowanie, zarządzanie, kontrolowanie stanu zachowania i ochrona) finansowane z budżetu centralnego, określa obiekty, które należy chronić oraz takie, które powinny znaleźć się na Liście Światowego Dziedzictwa UNESCO.

Departament Ochrony Dziedzictwa odgrywa główną rolę w kształtowaniu polityki ochrony dziedzictwa kulturowego na Litwie. Zajmuje się m.in. wskazywaniem metod i kierunków ochrony dziedzictwa kulturowego, przygotowaniem projektów aktów prawnych regulujących ochronę zabytków, finansowaniem programów ewidencji i ochrony obiektów zabytkowych, organizowaniem i koordynowaniem sporządzania inwentarzy, monitorowaniem stanu dziedzictwa kulturowego, proponowaniem jednostkom samorządowym przejęcia przez nie zabytków pod ochronę na poziomie lokalnym, zawieraniem porozumień z zarządcami cennych obiektów zabytkowych w sprawie państwowej ochrony obiektów, rozpatrywaniem skarg oraz podań zarządców i właścicieli zabytków, ochroną krajobrazu kulturowego i gwarantowaniem, że współczesna architektura powstająca w otoczeniu zabytków będzie harmonijnie nawiązywać do historycznego charakteru otoczenia.

Państwowa Komisja Dziedzictwa Kulturowego jest instytucją ekspercką i doradczą parlamentu, prezydenta i rządu w zakresie polityki ochrony dziedzictwa kulturowego. Do jej zadań należy też ocena programów wdrażających politykę ochrony dziedzictwa kulturowego, dysponowanie funduszami z budżetu państwa przyznawanymi na ochronę, wnioskowanie i zgłaszanie propozycji, które obiekty dziedzictwa kulturowego powinny otrzymać status zabytku, a które

powinny zostać pozbawione tego statusu, ocena i zatwierdzanie propozycji wpisywania ruchomego dziedzictwa do Rejestru Ruchomych Obiektów Kulturowych lub wykreślanie go z tego rejestru.

Za ochronę dziedzictwa architektonicznego na poziomie lokalnym odpowiada **Urząd Ochrony Dziedzictwa Kulturowego**. Do jego podstawowych zadań należy określanie warunków ochrony konserwatorskiej stref i obiektów zabytkowych, wydawanie pozwoleń na prace budowlane i wszelkie działania przy zabytkach, występowanie jako pośrednik pomiędzy zarządcami i właścicielami obiektów zabytkowych a Departamentem Ochrony Dziedzictwa Kulturowego. W ramach pośrednictwa Urząd opiniuje projekty właścicieli i zarządców, po czym przekazuje je do Departamentu oraz prezentuje odpowiedzi zarządcom. Ponadto gromadzi informacje i weryfikuje stan zabytków, przedstawia raporty o stanie dziedzictwa Departamentowi, powiadamia Departament o podejmowanych przez administrację lokalną decyzjach dotyczących chronionych obiektów i stanowisk, informuje zarządców i właścicieli obiektów zabytkowych o prawie dotyczącym ochrony zabytków, opracowuje i wdraża programy ewidencji, ochrony i popularyzacji obiektów lokalnego dziedzictwa kulturowego, inicjuje i organizuje ochronę cennych dla lokalnego dziedzictwa obiektów przez władze samorządu terytorialnego oraz umieszcza dane tych obiektów w Rejestrze Mienia Kulturowego, przedstawia przedsiębiorstwom, agendum, organizacjom, innym osobom prawnym i fizycznym propozycje oraz metodyczne i profesjonalne wsparcie projektów mających na celu badanie, ochronę i rewitalizację dziedzictwa kulturowego oraz propaguje wiedzę o nim, dokumentuje i przechowuje informacje o obiektach mogących mieć wartość dla dziedzictwa kulturowego.

Formy ochrony

Ochrona prawna obiektów nieruchomych obejmuje stanowiska archeologiczne, zabytki architektoniczne, cmentarze, miejsca kultu, miejsca upamiętniające ważne wydarzenia historyczne, miejskie obszary ochrony konserwatorskiej oraz zabytkowe parki i ogrody wpisane do Rejestru Mienia Kulturowego.

Na Litwie obiekty i strefy chronione mogą mieć przyznane, ze względu na ich wartość dla dziedzictwa kulturowego, jeden z trzech statusów – status bezwzględnej ochrony, status ochrony pierwotnej funkcji oraz status ekonomicznego wykorzystania. Zasady ochrony różnią się w zależności od przyznanego statusu:

- **Status bezwzględnej ochrony** jest stosowany wobec obiektów stanowiących, ze względu na unika-

towy charakter, bezcenne źródło informacji naukowej. Wobec tych obiektów jest zabroniona wszelka aktywność niszcząca ich wartość jako źródła wiedzy naukowej. Zakazane są badania destrukcyjne, czynności konserwacyjne naruszające wartości zabytkowe i naukowe obiektu, ekonomiczne wykorzystanie obiektu w sposób zagrażający stanowi jego zachowania. Lista obiektów bezwzględnie chronionych jest zatwierdzana przez Ministra Kultury.

- **Status ochrony pierwotnej funkcji** jest nadawany obiektom dziedzictwa kulturowego, których funkcjonowanie w oryginalnej lub historycznej formie zapewni lepsze ich utrzymanie i większą dostępność obiektu oraz uczyni obiekt bardziej rozpoznawalnym niż inne sposoby jego użytkowania. Status ten jest nadawany przez instytucję chroniącą obiekt, warunki ochrony są określane indywidualnie w odniesieniu do każdego obiektu o tym statusie.
- **Status ekonomicznego wykorzystania** jest nadawany obiektom dziedzictwa kulturowego, w przypadku których dopuszcza się ich adaptację do nowej funkcji, o ile wartość zabytkowa obiektu będzie jedynie w małym stopniu naruszona, a ekonomiczne uwarunkowania nowej funkcji zagwarantują, że zarządca lub właściciel obiektu będzie zainteresowany konserwowaniem i utrzymaniem go w dobrym stanie.

Szczególną formę ochrony zapewnia zawarcie z właścicielem lub zarządcą zabytku umowy o państwowej ochronie obiektu, która może być zawarta pomiędzy autoryzowaną przez rząd instytucją a właścicielem i użytkownikiem obiektu lub terenów znajdujących się na chronionym obszarze wpisanym do Rejestru Mienia Kulturowego. Umowa o państwowej ochronie zobowiązuje zarządcę, by nie podejmował działań naruszających wartość zabytkową obiektu i nie utrudniał publicznego dostępu do niego. Określa także warunki i koszty dostępu zwiedzających do obiektu, gwarantuje właścicielowi wsparcie i pomoc, także finansową, w utrzymaniu obiektu, określa wysokość kwoty ryczałtu, jaką może otrzymywać właściciel lub zarządca zabytku w ramach rekompensaty, jeżeli zobowiązania wynikające z umowy redukują przychody z zarządzania zabytkiem. Umowy o państwowej ochronie są rejestrowane w Rejestrze Nieruchomości.

Kolejną, przewidzianą w litewskim prawie, formą ochrony jest objęcie obszaru **rezerwatem kulturowym**. Może on obejmować obszar autentycznych, historycznych centrów miast, wsie o zachowanej tradycyjnej formie zabudowy lub etnologicznej wartości. Założenie rezerwatu kulturowego oraz zakres dopuszczanych na terenie rezerwatu działań i formy

ochrony rezerwatu są każdorazowo zatwierdzane przez Ministra Kultury. Minister Kultury zatwierdza także programy ochrony i zarządzania rezerwatami. Departament Ochrony Dziedzictwa kontroluje wprowadzanie programów i wszelkie działania w rezerwach. Jednostki samorządu terytorialnego kontrolują sposób użytkowania terenów i aktywność właścicieli, zarządców i użytkowników obiektów znajdujących się na obszarze rezerwatów.

Badania obiektów zabytkowych, w przypadku zabytków o znaczeniu krajowym, są organizowane przez Departament Ochrony Dziedzictwa lub Urzędy Ochrony Dziedzictwa Kulturowego, w przypadku zabytków o znaczeniu regionalnym. Koszty badań są częściowo pokrywane z budżetu centralnego. Badania destrukcyjne muszą być prowadzone przez osoby mające certyfikat Ministra Kultury. Kopie raportów z badań i publikacji wyników tych prac należy przedłożyć Departamentowi Ochrony Dziedzictwa i zarejestrować w Rejestrze Mienia Kulturowego. Znaleźiska archeologiczne odkryte w czasie badań powinny, jeżeli to możliwe, być chronione i prezentowane w miejscu odkrycia. W innych przypadkach są przekazywane do muzeów mających warunki do ich konserwacji i ekspozycji. Organizator badań jest zobowiązany do rekompensaty straty poniesionej przez zarządcę lub właściciela badanego miejsca.

Przy chronionym zabytku nie wolno bez stosownej zgody odkrywać autentycznych i nieprzebadanych części stanowiska archeologicznego, odsłaniać piwnic budynków, otwierać krypt lub grobów, zakładać wykopów i używać detektorów metali. W pobliżu obiektu zabytkowego nie wolno także prowadzić działalności, która może zmienić poziom wód gruntowych lub spowodować wibracje gruntu. Na terenie chronionych stanowisk archeologicznych zakazane jest rozwijanie działalności rolniczej czy leśnej, z wyjątkiem usuwania pojedynczych drzew i zagajników.

Zniszczone obiekty dziedzictwa kulturowego mogą być odtworzone, jeżeli istnieją kompletne dane pochodzące ze źródeł historycznych i badań, umożliwiające rzetelną rekonstrukcję bez spekulacji w odtwarzaniu oryginalnej formy, jeżeli obiekt posiada artystyczne lub religijne znaczenie, jest szczególnie istotny dla tożsamości narodowej i pasuje do charakteru krajobrazu oraz jeżeli rząd lub władze samorządowe i społeczeństwo wesprą odtworzenie zniszczonego obiektu.

Dziedzictwo kulturowe jest chronione w planach zagospodarowania przestrzennego. Na poziomie gmin władze samorządowe mogą w tworzonych planach zagospodarowania przestrzennego określać warunki ochrony i ustanawiać rezerwaty kulturowe.

Tylko certyfikowani specjaliści mają prawo wykonywać prace przy zabytkach, choć również niektóre działania mogą być prowadzone przez niecertyfikowanych asystentów pod nadzorem specjalistów z certyfikatem sprawujących kierownictwo nad pracami. Kompetencje kierownika badań obejmują kontrolę nad dokumentacją prac konserwatorskich na terenie obiektu oraz nadzór nad realizacją prac. Do prowadzenia prac przy zabytkach stanowiących własność państwową i samorządową wykonawca jest wybierany zgodnie z procedurami przetargowymi. Prywatni właściciele mogą wybrać dowolnego wykonawcę, pod warunkiem że posiada odpowiedni certyfikat.

Rejestry, wykazy i listy zabytków

Rejestr Mienia Kulturowego gromadzi informacje o nieruchomościach zabytkowych objętych ochroną prawną. Według danych z grudnia 2007 r. do Rejestru jest wpisanych 15 668 stanowisk archeologicznych, zabytków architektonicznych, cmentarzy, miejskich obszarów ochrony konserwatorskiej oraz zabytkowych parków i ogrodów.

Rejestr Ruchomych Obiektów Kulturowych zawiera informacje o ruchomych obiektach zabytkowych mających wartość ze względu na znaczenie etnograficzne, archeologiczne, historyczne, artystyczne, naukowe i religijne oraz stanowiących świadectwo litewskiego charakteru narodowego.

Rejestr Skarbów Kultury jest zbiorem informacji o najcenniejszych nieruchomościach i ruchomych zabytkach wpisanych do Rejestru Mienia Kulturowego i Rejestru Ruchomych Obiektów Kulturowych. Rejestr jest administrowany przez Departament Ochrony Dziedzictwa.

Na Litwie istnieją także wyspecjalizowane ewidencje określonych typów obiektów, np. baza danych litewskich dworów i zabytkowych posiadłości wiejskich. Służą one celom badawczym i popularyzatorskim.

Finansowanie ochrony dziedzictwa

Ochrona obiektów dziedzictwa kulturowego znajdujących się w posiadaniu instytucji państwowych jest finansowana z budżetu państwa. Z budżetu centralnego są także pokrywane koszty badań naukowych i dokumentacyjnych, prowadzonych w ramach państwowych projektów badawczych. Państwo zapewnia pomoc finansową właścicielom i zarządcom we właściwym utrzymaniu zabytków i koniecznych pracach konserwatorskich. W ramach państwowych systemów grantowych refundacji podlegają koszty badań, usuwania zagrożeń, konserwacji i restauracji. Kwota zwrotu kosztów poniesionych na badania przy zabytku nie może przekroczyć 50% wydatków, w przypadku prac konserwatorskich – 30%. Właściciele obiektów chronionych mogą się ubiegać o ulgi podatkowe. Są dostępne także systemy rekompensat strat poniesionych przez właścicieli zabytków z tytułu ograniczenia dysponowania własnością wynikającego z zasad ochrony zabytków. Rekompensaty są wypłacane z budżetu państwa przez Departament Ochrony Dziedzictwa. Z budżetu centralnego są także wypłacane środki dla właścicieli cennych dla dziedzictwa kulturowego skarbów odzyskiwanych przez państwo. Władze samorządowe mogą współfinansować koszty prac konserwatorskich obiektów o regionalnym znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego, np. w formie dotacji celowych lub refundacji poniesionych przez właścicieli i zarządców kosztów.

SYSTEM OCHRONY ZABYTKÓW W NIEMCZECH

Niemcy są krajem federalnym z daleko idącą autonomią landów. Także w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego istnieją duże różnice w funkcjonowaniu systemu ochrony zabytków w różnych krajach związkowych. Wynika to z podziału kompetencji w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego. Konserwacja i ochrona dziedzictwa kulturowego jest głównym elementem polityki kulturalnej władz federalnych. Rząd federalny wdrożył i prowadzi kilka programów ukierunkowanych na ochronę zabytków. Jednak to władze poszczególnych landów mają większy wpływ na tę sferę, gdyż są, wspólnie z urzędami ochrony dziedzictwa, na poziomie dystryktów oraz gmin, odpowiedzialne za egzekwowanie i dostosowanie do warunków lokalnych prawa obejmującego ochronę zabytków.

Konserwacja i ochrona dziedzictwa kulturowego nie jest postrzegana jak przeszkoda, lecz jako siła napędzająca rozwój miast, zwiększająca ich atrakcyjność i czyniąca krajobraz unikatowym. Nowe prawa, działania administracyjne, system państwowych dotacji i ulgi podatkowe – ułatwiając prace konserwatorskie i restauratorskie przy zabytkach oraz zachęcając do ich ochrony – mają sprzyjać zrównoważonemu rozwojowi i podkreślać potrzebę opieki oraz ochrony dziedzictwa kulturowego. W wyniku tej strategii zachowano historyczne układy miast, przeprowadzono prawidłową pod względem konserwatorskim odnowę konstrukcji budynków zabytkowych, zintegrowano ważne miejsca zabytkowej architektury i wykorzystano potencjał dziedzictwa kulturowego do rewitalizacji obiektów zabytkowych. Stało się to podstawą polityki zrównoważonego rozwoju, która zakłada, że dziedzictwem kulturowym, podobnie jak innymi nieodnawialnymi zasobami, należy zarządzać z dużą rozwagą.

We wszystkich landach zasadniczą rolę odgrywa zaangażowanie obywatelskie. Liczne kluby, stowarzyszenia i grupy nacisku podejmują działania w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, wspierają projekty dotyczące konserwacji i restauracji oraz udostępniania zabytków architektury i obiektów archeologicznych. Z zasady organizacje społeczne ściśle współpracują z wyspecjalizowanymi w ochronie dziedzictwa urzędami i władzami oraz instytucjami lokalnymi.

Ramy prawne tworzone przez rząd federalny oraz akty prawne uchwalane przez władze landów umożliwiają współpracę organizacji społecznych z departamentami odpowiedzialnymi za ochronę dziedzictwa urzędów wszystkich szczebli oraz współdziałanie tych urzędów.

Priorytety ochrony zabytków w polityce konserwatorskiej

Domniemany przymus globalizacji oraz presja wynikająca ze zmian strukturalnych, a także trudna sytuacja finansowa, w jakiej znalazły się urzędy państwowe, coraz częściej powodują, że krótkoterminowe oszczędności dominują nad wartościami kulturalnymi i efektami długoterminowymi. Polityczne priorytety szybkiego i ekspansywnego rozwoju osłabiają strategię ochrony dziedzictwa kulturowego wciąż potrzebną ze względu na stan dziedzictwa przemysłowego i problemy z porzucanymi obiektami zabytkowymi we wschodnich Niemczech.

Konserwacja i ochrona dziedzictwa kulturowego pozbawiona politycznego lobby zostaje zredukowana do pustych deklaracji w trakcie Europejskich Dni Dziedzictwa. W czasach dominacji inwestycji istnieje ryzyko, że zmiany prawne prowadzące do obniżenia standardów stosowanych w ochronie zabytków oraz zmniejszanie budżetu przeznaczanego na ten cel spowodują, że odpowiedzialność za dziedzictwo architektoniczne i archeologiczne przestanie być obowiązkiem państwa, a stanie się prywatną sprawą obywateli.

W takich warunkach priorytetem systemu ochrony dziedzictwa musi być tworzenie koniecznych przepisów prawnych w celu ochrony tradycyjnych, historycznych struktur i ich harmonijnego integrowania z architekturą współczesną. Drugim bardzo istotnym zadaniem jest wskazywanie długoterminowej perspektywy budowania społecznej tożsamości, w czym kluczową rolę odgrywa dziedzictwo kulturowe. Eksperci w dziedzinach związanych z dziedzictwem powinni popularyzować fundamentalną wiedzę o nim, by doprowadzić do szerokiej społecznej akceptacji ochrony dziedzictwa, co jest podstawowym warunkiem jej skuteczności.

Struktura systemu ochrony zabytków

Politykę państwa w obszarze ochrony dziedzictwa realizują:

Stała Konferencja Ministrów Edukacji i Kultury Krajów Landowych (Ständige Konferenz der Kultusminister der Länder) zajmuje się konserwacją i ochroną dziedzictwa w kwestiach ogólnych.

Państwowy Niemiecki Komitet Ochrony Zabytków (Deutsche Nationalkomitee für Denkmalschutz) odpowiada za popularyzację idei ochrony dziedzictwa kulturowego w różnych sferach politycznych. Ponadto Komitet angażuje się w wiele działań z zakresu komunikacji społecznej na rzecz promocji ochrony dziedzictwa oraz zapewnia wsparcie w kwestiach

związanych z ochroną zabytków. Aktywizuje współpracę między Rządem Federalnym, władzami landów, organizacjami pozarządowymi i grupami społecznymi zaangażowanymi w działania na rzecz ochrony dziedzictwa. Odgrywa główną rolę w kształtowaniu ogólnych ram prawnych dotyczących konserwacji i ochrony dziedzictwa kulturowego oraz udziela wsparcia projektom ochrony i popularyzacji w zakresie dziedzictwa.

Najwyższą władzą w zakresie ochrony dziedzictwa w landzie jest rząd landu lub senat landu, który sprawuje kontrolę i finansuje podległe mu urzędy wyspecjalizowane w ochronie dziedzictwa.

W każdym landzie działa **Państwowa Agencja Dziedzictwa Kulturowego** (Landesdenkmalamt) podległa rządowi lub senatowi landu. Doradza ona urzędom ochrony zabytków niższego szczebla i właścicielom obiektów zabytkowych, a także przygotowuje szczegółowe raporty eksperckie dotyczące wszystkich kwestii związanych z ochroną dziedzictwa. Agencja – jako urząd państwowy reprezentujący interes społeczny – dba o ochronę dobro zabytków podczas planowania przestrzennego i realizacji projektów budowlanych. W niektórych landach odpowiada za prowadzenie rejestrów zabytków i budynków historycznych. Prowadzi także działalność edukacyjną i promocyjną.

Urząd dziedzictwa kulturowego na poziomie władz dystryktu stanowi urząd wyższego szczebla, kontroluje podległe mu terytorialnie urzędy niższego szczebla. Odpowiada za zabytki i architekturę historyczną administrowane przez rząd federalny lub władze landów. W niektórych krajach związkowych odpowiada za prowadzenie i aktualizację rejestru obiektów zabytkowych z podległego mu rejonu.

Urząd dziedzictwa kulturowego na poziomie władz dystryktów wiejskich i gmin jest urzędem niższego szczebla, odpowiedzialnym za rzeczywistą realizację konserwacji i ochrony dziedzictwa kulturowego na podległym mu terenie. Stanowi punkt kontaktowy dla interesantów w zakresie ochrony dziedzictwa, przyjmuje wnioski o pozwolenie na prace przy zabytkach itd.

Władze krajów związkowych powołują **fundacje** finansowane z budżetu landu lub, zwłaszcza we wschodnich krajach związkowych, z budżetu rządu federalnego i ze środków landu. Fundacje są tworzone w celu zarządzania najcenniejszymi obiektami zabytkowymi i ich ochrony.

W Niemczech działa wiele organizacji branżowych, fundacji i stowarzyszeń. Do najważniejszych należą:

Stowarzyszenie Niemieckich Państwowych Konserwatorów (Vereinigung der Landesdenkmalpfleger) skupia reprezentantów Państwowych

Agencji Dziedzictwa Kulturowego. Do jego zadań należy doradzanie odpowiedniemu dla kwestii ochrony dziedzictwa komitetowi Stałej Konferencji Ministrów Edukacji i Kultury Krajów Landów. Organizuje forum specjalistów do wymiany doświadczeń z zakresu ochrony i opieki nad dziedzictwem oraz szkolenia i kursy podnoszące kwalifikacje w zakresie konserwacji i ochrony zabytków. Stowarzyszenie wypowiada się też i formułuje tezy w kwestiach fundamentalnych dla dziedzictwa kulturowego.

Stowarzyszenie Państwowych Archeologów w Republice Federalnej Niemiec (Verband der Landesarchäologen In der Bundesrepublik Deutschland) w kwestiach dziedzictwa archeologicznego pełni tę samą funkcję co Stowarzyszenie Niemieckich Państwowych Konserwatorów.

Stowarzyszenie na rzecz Konserwacji Lokalnego Dziedzictwa i Środowiska w Niemczech (Bund Heim und Umwelt in Deutschland) to jedna z najstarszych organizacji społecznych działających w zakresie ochrony i promocji dziedzictwa kulturowego. Jest organizacją patronacką dla wszystkich grup i ruchów społecznych. Wspiera wszystkie działania zmierzające do konserwacji i ochrony materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz krajobrazu kulturowego Niemiec.

Niemiecka Fundacja Promocji Ochrony Dziedzictwa (Deutsche Stiftung Denkmalschutz) została powołana z inspiracji Państwowego Niemieckiego Komitetu Ochrony Zabytków. Wspólnie z odpowiednimi urzędami ochrony dziedzictwa zbiera fundusze na wsparcie publicznych programów dotacyjnych. Dzięki grantom wypłacanym przez nią mogą być uruchamiane dotacje publiczne na ochronę zabytkowych miejsc i obiektów, które bez takiej pomocy uległyby zniszczeniu.

Niemiecka Federalna Fundacja Środowiska (Deutsche Bundesstiftung Umwelt) zbiera fundusze na realizację projektów z zakresu ochrony środowiska naturalnego i dóbr kultury. Promuje projekty eksperymentalne wdrażające nowe technologie.

W wielu landach Izby Rzemieślnicze ustanawiają biura doradcze dla przedsiębiorców działających w sferze konserwacji zabytków. Istnieją także inne centra szkoleniowe oferujące szkolenia i kursy zwiększające kompetencje w pracach przy zabytkach.

Formy ochrony

Podstawy prawne konserwacji i ochrony dziedzictwa kulturowego w Niemczech są regulowane oddzielnymi aktami prawnymi w 16 krajach związkowych. Każdy taki akt definiuje wartość zabytkową włączającą obiekt do dziedzictwa kulturowego, określa kompetencje w zakresie działań przy zabytkach, reguluje

dostęp do obiektów i budynków zabytkowych, wyznacza zadania, prawa oraz obowiązki państwa i właścicieli zabytków. Jednocześnie na poziomie prawa federalnego istnieje zapis o konieczności brania pod uwagę wartości dziedzictwa kulturowego i obowiązku ochrony zabytków w projektach rozwoju miast i planowaniu przestrzennym.

W większości krajów związkowych konserwacja i ochrona dziedzictwa kulturowego jest obowiązkiem publicznym, a odpowiedzialność za nie spoczywa na państwie lub na państwie i samorządach lokalnych. Niezależnie kto formalnie odpowiada za stan zabytków, w praktyce samorząd lokalny ponosi większą odpowiedzialność.

W zależności od tego, czy w danym kraju związkowym jest dwu-, czy trzy poziomowy system administracji, to kompetentne w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem urzędy dzielą się na:

- niższe urzędy konserwacji zabytków tworzone w dystryktach wiejskich i gminach,
- wyższe urzędy konserwacji zabytków powoływane na poziomie dystryktów (urzędy tego poziomu istnieją tylko w największych landach),
- naczelne urzędy konserwacji zabytków podległe bezpośrednio ministerstwu krajów związkowych odpowiedzialnych za dziedzictwo kulturowe, pełnią funkcje nadzorcze oraz są odpowiedzialne za podejmowanie wszystkich przewidzianych prawem decyzji dotyczących dziedzictwa.

Ponadto większość krajów związkowych posiada naukowo-techniczne służby konserwatorskie, których działania poprzedzają podjęcie decyzji administracyjnej dotyczącej obiektów zabytkowych. Zadania służb konserwatorskich obejmują: oględziny oraz badanie obiektów i miejsc zabytkowych, zarządzanie i konserwację zabytkowych obiektów należących do państwa, wspieranie dotacjami oraz doradzanie prywatnym właścicielom i użytkownikom obiektów zabytkowych, tworzenie i aktualizację ewidencji zabytków i architektury historycznej.

W niemieckim systemie ochrony dziedzictwa nie obowiązuje żadna cezura czasowa dotycząca chronionych obiektów, dlatego nawet współczesne obiekty mogą być zakwalifikowane jako elementy dziedzictwa kulturowego i objęte ochroną prawną.

Chociaż każdy kraj związkowy ma swoją ewidencję zabytków, to nie w każdym z nich jest ona listą chronionych obiektów zabytkowych. W niektórych landach wpisanie obiektu do ewidencji zabytków ma znaczenie jedynie deklaratywne, a ochrona prawna przysługuje wszystkim konstrukcjom, obiektom i miejscom spełniającym ustawowe warunki zabytku bez względu na to, czy są one wpisane do ewidencji zabytków, czy nie. W innych landach wpisanie obiek-

tu do ewidencji zabytków jest bardzo ważne, ponieważ oznacza objęcie go ochroną prawną. Różnica między tymi dwoma podejściami polega na tym, że w przypadku rejestrów, które gwarantują ochronę prawną zawartych w nich obiektów, wpis obiektu do rejestru wymaga przeprowadzenia postępowania administracyjnego ustalającego, czy obiekt spełnia warunki umożliwiające przyznanie mu statusu zabytku. W przypadku ewidencji zabytków, które nie gwarantują ochrony, wpisowi nie musi towarzyszyć procedura administracyjna, a kwestię, czy obiekt jest zabytkiem wymagającym ochrony, czy nie, można pozostawić do rozstrzygnięcia do czasu, gdy ostateczna i pewna decyzja będzie musiała być podjęta w związku z planowanymi pracami konserwatorskimi lub przebudową obiektu. Szacuje się, że w Niemczech 55% zabytków podlega systemowi rejestrów zapewniających ochronę prawną, 45% jest objętych listami niedającymi ochrony prawnej.

Państwowe Agencje Dziedzictwa Kulturowego są najważniejszymi punktami kontaktowymi dla właścicieli i użytkowników zabytków, którzy z reguły są inwestorami prac przy tych obiektach. Tu można uzyskać wszystkie niezbędne informacje w zakresie ochrony dziedzictwa i prawa budowlanego oraz spraw technicznych i finansowych. Udzielane są tu też informacje dotyczące wymagań, jakie muszą być spełnione, aby otrzymać pozwolenie na prowadzenie prac przy obiektach zabytkowych.

Jakiegokolwiek prace przy zabytkowych obiektach i architekturze historycznej wymagają współpracy z właściwymi urzędami. W przypadku planowanych prac zasadniczo wpływających na stan obiektu należy uzyskać zgodę właściwego terytorialnie urzędu. W takich sytuacjach procedura wymaga uzgodnienia programu i harmonogramu prac oraz wyboru wykonawcy między właścicielem lub użytkownikiem obiektu – inwestorem a właściwym urzędem i ekspertami w dziedzinie prac konserwatorskich.

Procedury przetargowe i wybór wykonawcy prac przy zabytkach nie są centralnie regulowane. Zasadą jest, że wykonawca prac przy obiekcie jest wybierany przez właściciela lub komisję złożoną z właściciela i przedstawicieli odpowiedniego urzędu ochrony dziedzictwa oraz służb konserwatorskich zajmujących się konserwacją zabytków. Gdy prace są finansowane lub współfinansowane ze środków publicznych, wykonawca musi być wybrany w procedurze przetargowej (w wyjątkowych przypadkach, gdy niezbędna ochrona zabytku wymaga, aby prace były wykonywane przez odpowiednich specjalistów, wybór wykonawcy może być dokonany z pominięciem procedury przetargowej).

Zrzeszenie rzemieślników, na którego czele stoi Państwowa Federacja Niemieckich Rzemieślników, dostrzega w pracach konserwatorskich przy zabytkach ważny i opłacalny finansowo cel, dlatego Izby Rzemieślnicze oferują w poszczególnych landach kursy praktyczne pozwalające uzyskać umiejętności potrzebne przy pracach przy zabytkach. Wiele niemieckich uniwersytetów i uczelni technicznych organizuje studia podyplomowe oraz kursy w zakresie ochrony i konserwacji zabytków.

Dzięki działaniom podjętym przez rząd federalny i władze krajów związkowych w zakresie zwiększenia świadomości dotyczącej dziedzictwa kulturowego w procesie planowania przestrzennego kluczowym obszarem aktywności w miastach i gminach są obecnie działania konserwatorskie, rewitalizacje i wzmacnianie zabytkowych budynków, historycznych kompleksów architektonicznych i układów urbanistycznych wartościowych dla dziedzictwa.

Ochrona dziedzictwa w planowaniu przestrzennym, zwłaszcza na terenie aglomeracji miejskich, jest pojmowana jako holistyczna koncepcja, w której istotne jest także prowadzenie aktywnej polityki rozwoju miast. W takim ujęciu ochrona dziedzictwa ma polegać na zachowaniu wszystkich funkcji zabytków i architektury historycznej, zgodnych z wartościami pomagającymi mieszkańcom kształtować swoją tożsamość, takimi jak tradycyjny styl miasta, włączenie do krajobrazu miejskiego dróg, otwartej przestrzeni i ważnych budynków (znaczny wpływ na wdrożenie takiego sposobu myślenia miały dwa państwowe konkursy: „Miejskie projektowanie i ochrona dziedzictwa w planowaniu przestrzennym” oraz „Ochrona miejskich dzielnic historycznych”). Rząd federalny wspiera takie podejście do planowania przestrzennego, prowadząc ważne programy promujące dziedzictwo kulturowe w planach zagospodarowania przestrzennego. Program „Dzielnice w pilnej potrzebie odnowy – miasta społeczne” dostępny dla wszystkich 16 krajów związkowych oraz program „Projekt odnowy miejskiej dla Niemiec Wschodnich” pomagający społecznościom miast na wschodzie przyczyniają się do ochrony dziedzictwa kulturowego w planowaniu przestrzennym, wykorzystując ideę partnerstwa publiczno-prywatnego.

Ogólną tendencją w praktyce ochrony dziedzictwa we wszystkich krajach związkowych jest szukanie i przystosowywanie obiektów do nowych zastosowań, gdy ich oryginalna funkcja straciła rację bytu. Opuszczone budynki zabytkowe dostosowuje się do pełnienia nowej funkcji – przekształca w placówki biurowe, handlowe bądź mieszkalne, tworzy centra konferencyjne lub ośrodki kultury.

Rejestry, wykazy i listy zabytków

Ze względu na podział kompetencji między rząd federalny a władze krajów związkowych w zakresie ochrony zabytków w Niemczech nie jest prowadzony ogólnokrajowy rejestr obiektów chronionych.

W poszczególnych landach ministrowie odpowiedzialni za ochronę dziedzictwa kulturowego przekazują zadanie inwentaryzowania zabytków urzędowi wyspecjalizowanemu w zakresie dziedzictwa kulturowego. Spisy zabytków są finansowane z funduszy landów przeznaczonych na promocję dziedzictwa kulturowego.

Tworzone w różnych landach inwentarze różnią się w zakresie i formie gromadzonych danych w zależności od celów, jakim mają służyć. Większość z nich jest w trakcie organizowania, a tylko niektóre zostały już zakończone. Wszystkie inwentarze mają tradycyjną papierową formę, proces digitalizacji w niektórych landach dopiero się rozpoczął. W cyfrowych bazach danych, ze względu na bezpieczeństwo obiektów oraz przeciwdziałanie aktom wandalizmu i kradzieży, nie zamieszcza się danych pozwalających zlokalizować stanowiska archeologiczne i informacji o wyposażeniu zabytkowych kościołów.

Należy rozróżnić listę miejsc i obiektów będących dziedzictwem kulturowym, zewidencjonowanych przez urzędy odpowiedzialne za sferę dziedzictwa i pełniących funkcję prawnej podstawy decyzji o ochronie obiektów od inwentarza jako takiego.

Oprócz ogólnych inwentarzy są także obszerne tematyczne listy obiektów określonego rodzaju, np. lista zabytków przemysłowych czy lista żydowskiego dziedzictwa w Nadrenii Północnej-Westfalii.

Finansowanie ochrony dziedzictwa

Finansowanie odbywa się zgodnie z podziałem kompetencji w zakresie ochrony dziedzictwa między rząd federalny a władze landów. Rząd federalny jest odpowiedzialny za współfinansowanie ochrony i konserwacji zabytków. Ze środków budżetu federalnego są prowadzone konserwacje i renowacje obiektów zabytkowych o znaczeniu narodowym.

Program Konserwacji Miejsc Dziedzictwa Kulturowego o Znaczeniu Narodowym jest federalnym programem grantowym. Dotacje mogą być przeznaczone na projekty ochrony zabytków architektury, stanowisk archeologicznych oraz zabytkowych parków i ogrodów, które mają wyjątkową wartość kulturalną, polityczną, historyczną, architektoniczną, urbanistyczną lub naukową bądź stanowią ważny element niemieckiego krajobrazu kulturowego.

Program Wsparcia Historycznych Miast, realizowany ze środków Federalnego Ministerstwa Transportu, Budownictwa i Gospodarki Mieszkaniowej,

jest ukierunkowany na odnowę historycznych miast w sposób niezagrażający dziedzictwu kulturowemu.

Rząd federalny finansuje z budżetu centralnego działalność instytucji i urzędów z Niemiec Wschodnich pracujących na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego. Działania tego typu są prowadzone w ramach różnych programów:

Federalny program ochrony dziedzictwa Wschodnich Niemiec (Dach und Fach), przeznaczony na finansowanie ochrony zabytków o znaczeniu lokalnym na terenach wiejskich Niemiec Wschodnich oraz wschodniej części Berlina, gdzie znaczna część obiektów zabytkowych o znaczeniu regionalnym jest w złym stanie i zagraża im całkowity rozpad. Projekty finansowane w ramach programu mają na celu zabezpieczenie najbardziej zagrożonych obiektów przed dalszą degradacją.

Kultura w Niemczech Wschodnich – zadaniem programu jest wsparcie landów i społeczności z terenów Niemiec Wschodnich w modernizacji instytucji kultury. Fundusze są przeznaczane na projekty konserwacji i renowacji obiektów zabytkowych stanowiących infrastrukturę instytucji kultury we wschodnich landach.

Program Ochrony Dziedzictwa Architektury Miejskiej w Niemczech Wschodnich wspierany przez Federalne Ministerstwo Transportu, Budownictwa i Gospodarki Mieszkaniowej zachęca wschodnie landy do wdrażania zasady zrównoważonego rozwoju w aglomeracjach z historycznymi centrami o znaczeniu ogólnostanowiskowym (30 miast) oraz w miastach z wartościowymi, stanowiącymi dziedzictwo narodowe strefami urbanistycznymi (200 miast).

Finansowanie ze środków federalnych jest realizowane także na mocy specjalnych przepisów prawnych i porozumień z poszczególnymi landami, gwarantujących udział rządu federalnego w systemach grantowych przeznaczonych na wsparcie działań przy zabytkach. Władze landów ze swoich środków finansują ochronę oraz konserwację obiektów i stanowisk zabytkowych na swoim terenie. Szacuje się, że we wszystkich landach na ten cel jest wydatkowane nawet 346,5 mln euro rocznie. Na tę kwotę składają się środki zarówno wydane bezpośrednio na konserwację i renowację obiektów należących do władz landów, jak i przeznaczone na lokalne programy grantowe obejmujące projekty związane z ochroną zabytków.

Także diecezje katolickie i regionalne organizacje protestanckie przeznaczają fundusze na konserwację i renowację kościołów oraz innych podległych im obiektów zabytkowych.

W Niemczech działa wiele fundacji gromadzących fundusze przeznaczone na ochronę dziedzictwa kulturowego.

Niemiecka Fundacja Promocji Ochrony Dziedzictwa uzyskuje na ochronę zabytków 3,2 mln euro rocznie.

Niemiecka Federalna Fundacja Środowiska od czasu powstania w 1991 r. przeznaczyła 105 mln euro na konserwację 491 obiektów zabytkowych.

Fundacja Wüstenrot wydała 20 mln euro na prace konserwatorskie przy obiektach zabytkowych, prowadzone przez fundację i strony trzecie.

Fundacja Dziedzictwa Kulturowego Baden-Württemberg dysponuje funduszami częściowo pochodzącymi od władz landu, częściowo pozyskanymi z darowizn.

Fundacja Nadrenii Północnej-Westfalii (Nordrhein-Westfalen-Stiftung Natur, Heimat, Kultur) to organizacja powołana w celu gromadzenia funduszy, głównie z darowizn przekazywanych przez przedsiębiorstwa przemysłowe. Rocznie gromadzi budżet 10 mln euro, który przeznacza na wykup, ochronę i promocję zabytków.

Wiele fundacji o różnym statusie prowadzi z własnych środków programy grantowe dotyczące projektów z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego. Własne projekty grantowe uruchomiły m.in. **Niemiecka Fundacja Promocji Ochrony Dziedzictwa** oraz **Niemiecka Federalna Fundacja Środowiska**.

Przygotowano ulgę podatkową ułatwiającą właścicielom obiektów zabytkowych finansowanie prac konserwatorskich przy posiadanych obiektach. Umożliwiono również odliczenie od podatku kwoty darowizn przeznaczonych na konserwację i ochronę dziedzictwa kulturowego. Każdego roku wpływy podatkowe są zmniejszane o ok. 760 mln euro ze względu na odliczenia z tytułu darowizn dla fundacji zajmujących się konserwacją i renowacją obiektów zabytkowych.

Zadania edukacyjne i popularyzatorskie

Zapisy prawne związane z ochroną zabytków mają gwarantować możliwie szeroki dostęp społeczny do obiektów zabytkowych. Jedną z regulowanych kwestii jest obowiązek nałożony na właścicieli obiektów zabytkowych, którzy korzystają ze środków publicznych na finansowanie prac przy zabytkach, zapewnienia realnego, zorganizowanego dostępu zwiedzającym do obiektów zabytkowych.

Niemcy uczestniczą w Europejskich Dniach Dziedzictwa. W tych czasie zwiedzający mają dostęp do miejsc dziedzictwa zamkniętych na co dzień. Z każdym rokiem rośnie zainteresowanie społeczne zwiedzaniem obiektów zabytkowych. Stale też poszerza się liczba obiektów udostępnianych podczas EDD.

W całych Niemczech wdrażany jest program oznaczania miejsc zabytkowych specjalnymi znakami

z informacją o ich historii i znaczeniu. Przy drogach i autostradach są stawiane drogowskazy informujące o najbliższych obiektach ważnych dla dziedzictwa i interesujących turystycznie.

Zagadnienia związane z dziedzictwem kulturowym i jego ochroną są obecne w systemie edukacji we wszystkich krajach związkowych. Zwiększanie świadomości dzieci i młodzieży w kwestiach wartości, rangi i ochrony dziedzictwa kulturowego odbywa się poprzez włączanie informacji z tego zakresu do programu nauczania sztuki, historii, geografii, nauk społecznych i nauk przyrodniczych jako element edukacji zwiększającej świadomość w zakresie ochrony środowiska. W niektórych krajach związkowych

opracowano specjalne materiały edukacyjne dla szkół, wydane przy współpracy z Państwowymi Agencjami Dziedzictwa Kulturowego.

Ponadto w niektórych krajach związkowych jest prowadzony program „Szkoły adoptują zabytki”, w którego ramach szkoły we współpracy z Państwową Agencją Dziedzictwa Kulturowego zachęcają młodzież do głębszego studiowania historii obiektów zabytkowych znajdujących się w najbliższej okolicy i czynnego zaangażowania w ich ochronę. W Niemczech jest także wdrażany edukacyjny projekt UNESCO „Dziedzictwo w młodych rękach”. Gros krajów związkowych organizuje lokalne programy edukacyjne dla dzieci i młodzieży w różnym wieku.

SYSTEM OCHRONY ZABYTKÓW W NORWEGII

W Norwegii 99% zabytków stanowi własność prywatną. Zachowanie dziedzictwa kulturowego w znacznym stopniu zależy od właściwego zarządzania obiektami zabytkowymi przez ich właścicieli. Ochrona dziedzictwa opiera się na współpracy między sektorami państwowym a prywatnym. Rolą państwa jest tworzenie logicznych i efektywnych ram prawnych oraz wspomaganie właścicieli obiektów poprzez dotacje. Ważna jest współpraca państwa z organizacjami pozarządowymi, które aktywnie popularyzują w społeczeństwie ideę ochrony zabytków. We wszystkich środowiskach świadomość potrzeby współpracy w celu ochrony dziedzictwa stale rośnie.

W Norwegii dziedzictwo jest postrzegane jako nieodtwarzalne, ważne źródło wiedzy oraz zasób służący regionalnemu rozwojowi, przynoszący kulturalne, społeczne i ekonomiczne korzyści. Służby ochrony dziedzictwa kulturowego nie starają się chronić wszystkiego, wiedzą bowiem, że współczesne i przyszłe pokolenia także mają prawo do kształtowania swojego otoczenia. Ich obowiązkiem jest jednak dbałość o zachowanie dziedzictwa kulturowego reprezentującego kluczowe wartości.

Dzięki takiej polityce większość obiektów dziedzictwa kulturowego, choć nie podlega ochronie prawnej, jest chroniona, ponieważ ich właściciele i użytkownicy doceniają ich wartość i chcą je zachować w dobrym stanie.

Nieużywane budynki stopniowo niszczeją, dlatego jedną z zasad jest adaptowanie zabytkowej architektury do współczesnego wykorzystania. Publiczne środki na renowacje i konserwacje zabytków są ograniczone, przystosowanie obiektów zabytkowych do współczesnego wykorzystania jest więc często jedyną możliwością ochrony reprezentatywnego zbioru konkretnego typu budynków czy konstrukcji. Gwarancją, że obiekt będzie właściwie utrzymany, jest jego zachowanie w użyciu, nawet jeżeli wymaga to unowocześnienia jego wnętrza. (Biuro ds. Dziedzictwa Kulturowego wydaje publikację prezentującą dobre praktyki wykorzystywania komercyjnego obiektów zabytkowych).

Struktura systemu ochrony zabytków

Ministerstwo Środowiska (Miljøverndepartementet) jest odpowiedzialne za politykę państwa w zakresie ochrony środowiska, której częścią jest ochrona dziedzictwa kulturowego. W zarządzaniu dziedzictwem na poziomie centralnym położono nacisk na zależność między czynnikami naturalnymi

a aktywnością człowieka. Dziedzictwem kulturowym zajmuje się 15 pracowników.

Biuro ds. Dziedzictwa Kulturowego jest urzędem podległym Ministerstwu Środowiska. Wciela w życie politykę państwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego i wykonuje inne działania powierzone przez rząd i parlament.

W sposób szczególny odpowiada za dziedzictwo o znaczeniu narodowym. Nadzoruje uwzględnianie dziedzictwa stanowiącego wartość narodową w lokalnych i regionalnych planach zagospodarowania przestrzennego oraz w działaniach o charakterze międzysektorowym związanych z kwestiami środowiskowymi.

Biuro jest uprawnione do wydawania decyzji o ochronie obiektów postśredniowiecznych i budynków późniejszych mających wartość historyczną lub architektoniczną i będących własnością państwa. Jest też pierwszą instancją w odniesieniu do obiektów automatycznie chronionych z mocy ustawy – wszystkich obiektów średniowiecznych i kościołów starszych niż 90 lat.

Do zadań Biura należy także:

- działania na rzecz ochrony stanowisk archeologicznych i zabytkowej architektury oraz krajobrazu kulturowego, jako ważnego źródła wiedzy i doznań, na użytek obecnych i przyszłych pokoleń,
- zachęcanie społeczeństwa i władz do stosowania długiej perspektywy w zarządzaniu dziedzictwem kulturowym jako nieodnawialnym zasobem i prowadzenie funkcji doradczej w tym względzie,
- integrowanie współczesnej architektury z zabytkowym krajobrazem miast i obszarów o zwartej zabudowie, dbanie o wkomponowanie nowo realizowanych inwestycji budowlanych w istniejącą zabudowę historyczną bez uszczerbku dla cennego z punktu widzenia dziedzictwa krajobrazu kulturowego,
- pozyskiwanie i rozpowszechnianie wiedzy o zabytkowych obiektach, stanowiskach i krajobrazie kulturowym,
- współpraca z uniwersytetami i szkołami średnimi prowadzącymi studia i kursy w zakresie kierunków związanych z ochroną dziedzictwa w celu podwyższenia poziomu wiedzy personelu zarządzającego i prowadzącego prace przy zabytkach,
- organizowanie kursów rzemiosła tradycyjnego i odtwarżanie nieistniejących zawodów potrzebnych do właściwego restaurowania obiektów zabytkowych,
- współpraca z zarządem lasów mająca na celu informowanie personelu leśnego o zabytkowych obiektach i miejscach, na które mogą natrafić w czasie swojej pracy,

- prowadzenie działalności edukacyjnej i popularyzatorskiej poprzez uczestniczenie w programach edukacyjnych – administrowanie stroną Wernerweb, tworzenie materiałów edukacyjnych wykorzystywanych w szkołach, prowadzenie działalności popularyzatorskiej i informacyjnej dotyczącej dziedzictwa kulturowego za pośrednictwem prasy i mediów oraz kolportaż wydawnictw informacyjnych i popularnonaukowych.

W Biurze zatrudnionych jest 137 osób.

Regionalne muzea archeologiczne i muzea morskie – Biuro ds. Dziedzictwa Kulturowego współpracuje z pięcioma regionalnymi muzeami archeologicznymi, które sprawują władzę administracyjną na swoim terenie nad dziedzictwem kulturowym pochodzącym z okresu wikingów lub starszym. Uprawnienia dotyczą też znoszenia ochrony prawnej dla poszczególnych obiektów archeologicznych. Ochrona administracyjna zabytków podwodnych także jest organizowana na poziomie regionalnym, są za nią odpowiedzialne odpowiednie jednostki muzealne. Prawo do znoszenia ochrony dla tej kategorii zabytków pozostało na poziomie centralnym.

Norweska Rada ds. Kultury to niezależne ciało doradcze. Administracyjnie i budżetowo podlega Ministerstwu Kultury, ale zachowujące bezstronność. Rada zarządza **Norweskim Funduszem Kulturowym** finansowanym z budżetu państwa. W ramach ustalonych limitów ma swobodę w ustalaniu priorytetów finansowania. Celem funduszu jest:

- stymulowanie twórczości literackiej i artystycznej,
- ochrona dziedzictwa kulturowego,
- udostępnianie kultury masowej publiczności.

Rada składa się z przedstawicieli norweskiego świata sztuki i ochrony dziedzictwa. W zakresie ochrony dziedzictwa fundusz współfinansuje głównie zadania związane z konserwacją i udostępnianiem społeczeństwu obiektów zabytkowych, które ze względu na swój charakter mogłyby być wykluczone z finansowania przez inne fundusze regionalne lub centralne.

W Norwegii na poziomie lokalnym funkcjonuje administracja rządowa i samorządowa reprezentowana przez Radę Okręgu, odpowiadająca za zarządzanie i ochronę dziedzictwa kulturowego. Wszystkie rady zatrudniają specjalistów odpowiedzialnych za pomoc zarówno radzie, jak i prywatnym właścicielom w ochronie i zarządzaniu zabytków.

Rady Okręgów opracowują lokalne plany zagospodarowania przestrzennego i plany ochrony konserwatorskiej. Zapewnia im to duże możliwości ochrony dziedzictwa kulturowego, ale także nakłada odpowiedzialność za stan dziedzictwa kulturowego.

Rady rozpatrują projekty budowlane, oceniając, czy jest zapewniona właściwa ochrona dziedzictwa kulturowego, oraz analizują wnioski o zgodę na prace przy obiektach chronionych. Świadczą pomoc finansową w realizowaniu projektów konserwatorskich i restauratorskich. Przyjmują wnioski o ochronę obiektów, gromadzą ich dokumentację i przekazują ją do Biura ds. Dziedzictwa Kulturowego. Udzielają konsultacji w zakresie opieki nad zabytkami i restauracji bądź konserwacji tych obiektów.

Ośrodki Ochrony Dziedzictwa Lapońskiego mają podobne uprawnienia jak rady okręgowe na terenach tradycyjnie zamieszkałych przez Lapończyków. Ze względu na tryb życia Lapończyków większość ich dziedzictwa kulturowego ma charakter niematerialny.

W Norwegii nie ma formalnego systemu licencjonowania profesjonalistów dopuszczonych do pracy przy zabytkach. Istnieje natomiast kilka urzędów odpowiedzialnych za zapewnienie właściwego poziomu prowadzonych prac konserwatorskich i renowacyjnych zgodnego ze standardami rządowymi.

Prace zarządzane przez Biuro ds. Dziedzictwa Kulturowego wykonują specjaliści z Norweskiego Instytutu Badań nad Dziedzictwem Kulturowym.

Działa też rejestr rzemieślników i specjalistów posiadających odpowiednie umiejętności i doświadczenie w konserwacji i renowacji zabytków. Mają do niego wgląd wszyscy właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych.

Ważną funkcję w systemie ochrony zabytków spełniają instytuty i organizacje branżowe oraz organizacje społeczne. Są to:

Norweski Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym – akredytowane niezależne ciało zrzeszające ekspertów zajmujących się ochroną dziedzictwa kulturowego, zatrudniające 71 specjalistów. Instytut dysponuje pracownikami konserwatorskimi, laboratoriami fotograficznymi oraz zespołami archeologów, a także fachową kadrą prowadzącą prace konserwatorskie i badawcze. Wykonuje prace zarządzane przez Biuro ds. Dziedzictwa Kulturowego.

W Norwegii działa kilka organizacji branżowych zrzeszających specjalistów związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego: **Norweskie Zrzeszenie Architektów, Norweskie Zrzeszenie Architektów Krajobrazu, Nordyckie Zrzeszenie Konserwatorów.**

Muzea zatrudniają ok. 2000 pracowników zajmujących się dziedzictwem kulturowym.

W Norwegii funkcjonuje 19 organizacji na zasadach wolontariatu zajmujących się dziedzictwem kulturowym, zrzeszających 190 tys. członków i 20 pracowników.

Federacja Organizacji Dziedzictwa Kulturowego stanowi platformę współpracy dla wszelkich

organizacji wolontariatu związanych z dziedzictwem kulturowym.

Stowarzyszenie na rzecz Ochrony Starożytnych Zabytków to największa organizacja zrzeszająca wolontariuszy działających na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego. Stowarzyszenie jest właścicielem kilku średniowiecznych kościołów drewnianych i innych zabytkowych budynków. Organizacja jest finansowana ze składek członkowskich oraz otrzymywanych dotacji państwowych. Ścisłe współpracuje z Biurem ds. Dziedzictwa Kulturowego w zakresie zarządzania posiadanymi obiektami zabytkowymi.

Narodowe Stowarzyszenie Historii Lokalnej propaguje wiedzę o historii lokalnej.

Stowarzyszenie „Kysten” wspiera wszystkich działających na rzecz ochrony i właściwego wykorzystania dziedzictwa kulturowego wybrzeża oraz współpracuje z nimi.

Norsk Forening for Fartoyvern jest narodowym stowarzyszeniem mającym za zadanie wzmacnianie ochrony zabytkowych łodzi i podejmowanie współpracy w tym zakresie z właścicielami łodzi. Stowarzyszenie zarządza 100 zabytkowymi łodziami.

Norweskie Dziedzictwo – Fundacja na rzecz Kultury i Środowiska zajmuje się opracowywaniem rozwiązań umożliwiających komercyjne wykorzystanie obiektów dziedzictwa kulturowego w sposób niezagrażający ich wartości zabytkowej. Fundacja zrzesza rady okręgów i samorządy niższego szczebla oraz prywatne firmy i przedsiębiorstwa. Głównym jej zadaniem jest finansowanie wkładu własnego projektów ochrony dziedzictwa koniecznego do uzyskania publicznych dotacji.

Fredet jest organizacją zrzeszającą właścicieli i zarządców obiektów chronionych.

Formy ochrony

W Norwegii państwo ponosi odpowiedzialność za ochronę archeologicznych i architektonicznych zabytków i miejsc oraz krajobrazu kulturowego w całym ich bogactwie, zarówno jako norweskiego dziedzictwa kulturowego będącego źródłem jedności i tożsamości narodowej, jak i stanowiącego część szeroko pojmowanego środowiska. Państwo ma obowiązek ochrony dziedzictwa kulturowego jako źródła naukowego i stałego źródła doświadczeń, samoświadomości, radości i aktywności dla obecnego i przyszłych pokoleń.

Termin „archeologiczne i historyczne zabytki i miejsca” jest definiowany w Norwegii jako wszelkie ślady ludzkiej aktywności w środowisku naturalnym, włącznie z miejscami związanymi z wydarzeniami historycznymi, wierzeniami i tradycjami.

Termin „krajobraz kulturowy” oznacza obszar, w którym zabytek lub miejsce jest elementem bardziej złożonej struktury stanowiącej jego kontekst.

Ochroną prawną (wynikającą z ustawy o dziedzictwie kulturowym) z urzędu są objęte wszystkie stanowiska, konstrukcje i obiekty (także zabytki ruchome) powstałe przed 1537 r. oraz wszystkie stanowiska, konstrukcje i obiekty związane z kulturą lapońską, mające więcej niż 100 lat. Jeżeli właściwy urząd nie zdecyduje inaczej, automatycznie są chronione także stojące budynki datowane przed 1650 r. Ochrona prawna z urzędu obejmuje wszystkie monety datowane przed 1650 r. oraz statki, wraki wraz z cargo, stocznie i wszystkie obiekty związane z tą kategorią starsze niż 100 lat.

Ochroną prawną na mocy decyzji właściwego urzędu mogą być objęte młodsze struktury i obiekty, jeżeli mają kulturową, historyczną lub architektoniczną wyjątkową wartość. Ochrona taka może dotyczyć budynku lub konstrukcji, obszaru otaczającego chroniony zabytek, a także krajobrazu kulturowego. W przypadku wydania takiej decyzji ochronie podlega również stałe wyposażenie chronionego obiektu oraz – w uzasadnionych przypadkach – przedmioty ruchome znajdujące się w obiekcie. Uprawnionym organem do wydawania decyzji o ochronie obiektów zabytkowych jest Biuro ds. Dziedzictwa Kulturowego. Wniosek o objęcie ochroną prawną obiektu nowożytnego może złożyć również osoba prywatna. Jest on rozpatrywany przez władze lokalne i dokumentowany. Wartość zabytkowa danego obiektu podlega ocenie. Następnie wniosek i dokumentacja obiektu są przekazywane do Biura ds. Dziedzictwa Kulturowego, które wydaje ostateczną decyzję o ochronie. Władze okręgu i odpowiednie urzędy zajmujące się dziedzictwem lapońskim mogą wydać czasową decyzję o ochronie obiektu, obszaru lub krajobrazu kulturowego, jeżeli jest on zagrożony.

W Norwegii obowiązuje zakaz prowadzenia jakichkolwiek prac naruszających budynek zabytkowy, miejsce lub obiekt chroniony z mocy ustawy, chyba że na te prace zostanie wydane pozwolenie odpowiednich władz. Jeżeli w trakcie inwestycji wykonawca prac budowlanych odkryje relikty z okresu średniowiecza lub wcześniejsze, musi powiadomić o tym odpowiednio władze lokalne.

Rozpoczęcie prac przy zabytku bez zezwolenia lub wbrew warunkom zezwolenia albo zniszczenie obiektu bądź dopuszczenie do zniszczenia przez właściciela lub użytkownika obiektu chronionego może spowodować nakazanie odrestaurowania obiektu i przywrócenia go do stanu wcześniejszego. Jeżeli zobowiązanie takie nie jest realizowane, odpowiedni urząd ma prawo przeprowadzić konieczne prace

na koszt właściciela lub użytkownika zniszczonego obiektu. Rewindykacja długu może doprowadzić do konfiskaty zabytku.

W mniejszym zakresie chronione są kościoły mające co najmniej 90 lat. Projekty zmian takich świątyń muszą być konsultowane z Biurem ds. Dziedzictwa Kulturowego, które prowadzi ewidencje kościołów podlegających tej formie ochrony.

Planowanie przestrzenne realizowane na mocy Ustawy o planowaniu i budownictwie czyni plany zagospodarowania przestrzennego podstawowym narzędziem ochrony dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym. Na podstawie planów rady okręgów mogą eksponować wartości dziedzictwa kulturowego i wytyczać cele dla właścicieli oraz zarządców zabytkowych obiektów i terenów. W planie zagospodarowania przestrzennego zostanie wyznaczony teren – jako obszar ochrony architektury, stanowiska archeologicznego lub krajobrazu kulturowego – bądź wskazane specjalne przeznaczenie określonej strefy. Władze lokalne mogą nakazać spełnienie określonych warunków w nowo budowanych obiektach lub w trakcie prac remontowych w celu zachowania tradycyjnego krajobrazu kulturowego.

Program i harmonogram prac przy zabytkach jest uzgadniany między właścicielem lub użytkownikiem obiektu a nadzorującym specjalistą z zakresu konserwacji z Biura ds. Dziedzictwa Kulturowego lub odpowiedniej komórki rady okręgu.

Właściciel lub użytkownik obiektu zabytkowego jest zobowiązany do wykonania dokumentacji przeciwpożarowej.

Rejestry, wykazy i listy zabytków

Askeladden to narodowa baza danych obiektów dziedzictwa kulturowego chronionych ustawą. Zawiera aktualizowane na bieżąco rekordy znanych stanowisk archeologicznych, kościołów i zabytkowych budynków. Administracja ochrony dziedzictwa kulturowego ma obowiązek aktualizować bazę i wpisywać dane kolejnych chronionych obiektów. Baza jest dostępna tylko dla profesjonalistów z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego i badaczy.

Narodowy Rejestr Budynków Historycznych jest prowadzony przez specjalną komórkę w Ministerstwie Środowiska. Do rejestru są wpisywane wszystkie stojące budynki lub ich pozostałości, zbudowane w latach 1537-1900 (w niektórych regionach rejestr obejmuje także budynki powstałe do 1940 r.). Rejestr zawiera opisy, fotografie i plany wszystkich wpisanych budynków. Dzięki zrealizowaniu badań terenowych kierowanych przez odpowiednie komórki rad okręgów, sfinansowanych ze środków Biura ds. Dziedzictwa Kulturowego i rad okręgów oraz

Rządowego Programu dla Bezrobotnych, zarejestrowano i wykonano dokumentację obejmującą 500 tys. budynków. Informacje te są dostępne wszystkim zainteresowanym – organom administracji wszystkich szczebli i osobom prywatnym.

Każde **Muzeum Archeologiczne i Muzeum Morskie** odpowiedzialne administracyjnie w swoim regionie za dziedzictwo archeologiczne prowadzi ewidencję obiektów pochodzących z wykopalisk archeologicznych lub znalezionych w innych okolicznościach.

Istnieje **Centralny Rejestr Zabytków i Stanowisk** zawierający dane ponad 200 tys. archeologicznych obiektów na 90 tys. stanowiskach. Szacuje się, że niezarejestrowanych stanowisk archeologicznych może być 20 razy więcej.

Finansowanie ochrony dziedzictwa

Norweski Fundusz Dziedzictwa Kulturowego – ustanowiony przez Parlament w 2002 r., zarządzany przez Ministerstwo Środowiska, jest przeznaczony na dotacje uzupełniające inne źródła finansowania dostępne dla sektora ochrony zabytków. Biuro ds. Dziedzictwa Kulturowego przekazuje corocznie muzeom archeologicznym i muzeom morskim odpowiedzialnym na swoim terenie za dziedzictwo wikingi i zabytki podwodne fundusze przeznaczone na finansowanie ochrony podległych im obiektów.

Rada okręgu otrzymuje coroczny fundusz z Ministerstwa Środowiska za pośrednictwem Biura ds. Dziedzictwa Kulturowego, przeznaczony na prace związane z ochroną dziedzictwa kulturowego w okręgu. Może on być wydatkowany na remonty i renowacje chronionych obiektów, udostępnianie ich zwiedzającym, prowadzenie konsultacji dla właścicieli i zarządców zabytków. Rada okręgu przyznaje granty na realizację projektów związanych z ochroną zabytków. W przypadku wyjątkowo istotnych i kosztownych projektów rada może wnioskować do Biura ds. Dziedzictwa Kulturowego o dofinansowanie.

Ministerstwo Rolnictwa także dysponuje budżetem przeznaczonym na ochronę zabytkowych obiektów lub miejsc związanych z rolnictwem. Dotacje z tego źródła są dostępne także na zachowanie zabytkowego, rolniczego krajobrazu kulturowego.

Ministerstwo Kultury dysponuje co roku przyznawanym funduszem, przeznaczonym na dofinansowanie projektów inicjowanych przez muzea, władze lokalne i stowarzyszenia oraz organizacje działające na zasadzie wolontariatu.

Norweskie Dziedzictwo – Fundacja na rzecz Kultury i Środowiska udostępnia granty stanowiące uzupełnienie dofinansowania państwowego projektów z zakresu ochrony zabytków.

Bezpośrednia pomoc finansowa i dofinansowanie z grantów towarzyszy przede wszystkim lokalnym projektom związanym z ochroną zabytków i jest rzadziej obecna w przypadku projektów prowadzonych przez państwowe, centralne instytucje. Przykładem projektu realizowanego przez centralną instytucję, który został wsparty finansowo ze środków prywatnych, jest zbudowanie konstrukcji osłaniającej katedrę w Hamar. Oprócz publicznych środków, z których finansowano prace w dalszych etapach, w projekt zaangażowano 10 mln koron norweskich pochodzących z prywatnego datku, które przeznaczono na prace.

System dotacji na prace konserwatorskie i renowacyjne przy zabytkowych obiektach i miejscach chronionych jest zarządzany przez rady okręgów, a środki dystrybuowane w ten sposób pochodzą z budżetu centralnego i są przesyłane do okręgów przez Biuro ds. Dziedzictwa Kulturowego. Dotacje na dofinansowanie dużych projektów są przyznawane bezpośrednio przez Biuro. Urząd ten wypłaca także dotacje dla wszystkich specjalnych projektów z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego zatwierdzonych przez rząd. Wnioski o dofinansowanie z tego funduszu są przekazywane za pośrednictwem rad okręgów.

Norweski Bank Narodowy udziela preferencyjnych kredytów dla właścicieli zabytkowych obiektów chronionych. Udzielenie takiego kredytu wymaga prowadzenia prac przy zabytku zgodnie z odpowiednimi standardami.

Właściciele budynków chronionych zgodnie z ustawą kwalifikują się do otrzymywania ulg i zwolnień od podatku majątkowego. Decyzje o udzieleniu takiej ulgi lub zwolnienia leżą w gestii władz lokalnych.

Wiele chronionych zabytków architektonicznych obejmuje zabudowę wiejską, która jest objęta ulgami podatkowymi przysługującymi właścicielom budynków rolnych.

Zadania edukacyjne i popularyzatorskie

Zabytkowa architektura jest dostępna zwiedzającym w prywatnych lub publicznych skansenach, których w Norwegii jest sporo.

Siedzibami muzeów są często zabytkowe budynki udostępnione zwiedzającym.

W sezonie turystycznym wielu prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych otwiera je na potrzeby turystyki. Działania zapewniające dostęp szerokiej publiczności do zabytków archeologicznych, takich jak kurhany, przykłady naskalnej sztuki pradziejowej czy osady pradziejowe, są kontynuowane. Granty

przeznaczone na zachowanie krajobrazu kulturowego z funduszu Ministerstwa Rolnictwa mogą być wykorzystywane na projekty udostępniania stanowisk zwiedzającym.

Rady okręgów koordynują proces umieszczania tablic i znaków informacyjnych przy obiektach zabytkowych w regionach, dzięki czemu coraz więcej obiektów zabytkowych staje się rozpoznawalnych w terenie.

Norwegia uczestniczy w obchodach Europejskich Dni Dziedzictwa odbywających się corocznie we wrześniu. Obiekty zabytkowe i historyczne są w tym czasie otwarte dla chętnych, za zwiedzanie nie jest pobierana opłata. Obchody EDD w Norwegii są koordynowane przez Stowarzyszenie na rzecz Ochrony Starożytnych Zabytków, ze wsparciem finansowym Biura ds. Dziedzictwa Kulturowego oraz Norweskiego Urzędu Muzeów.

Urzędy wszystkich szczebli związane z dziedzictwem kulturowym są odpowiedzialne za komunikację społeczną, której celem jest przekazywanie wiedzy i informacji o dziedzictwie kulturowym i zabytkach.

Zagadnienia związane z dziedzictwem kulturowym i jego ochroną są ujęte w systemie edukacji na wszystkich jego poziomach i włączone do programów nauczania w szkołach wszystkich szczebli.

Biuro ds. Dziedzictwa Kulturowego jest zaangażowane w kilka projektów dotyczących zwiększania świadomości rangi i funkcji dziedzictwa kulturowego oraz popularyzacji idei ochrony zabytków wśród młodego pokolenia. Jednym z takich projektów jest edukacyjny portal internetowy Wernerweb, który ma na celu nie tylko zwiększanie świadomości młodzieży, ale także animowanie aktywności związanej z dziedzictwem kulturowym w społecznościach lokalnych. Gospodarzem strony jest rysunkowa postać Iwa. Lew w Norwegii ma silne konotacje symboliczne. Od okresu wikingów masowo występuje w ikonografii. Imię Werner kojarzy się z norweskim słowem „vern” oznaczającym ochronę i konserwację.

Biuro ds. Dziedzictwa Kulturowego uczestniczy w tworzeniu materiałów edukacyjnych, dostępnych na Platformie Edukacji Środowiskowej wspomagającej szkoły w ich obowiązkach edukacyjnych. Reforma szkolnictwa zobowiązała szkoły do zaangażowania się w działalność wychodzącą poza nauczanie szkolne. Jedną z sugerowanych działalności, w jakie powinny się angażować szkoły, jest program, w którym klasy szkolne pod opieką nauczycieli adaptują miejsca i zabytki związane z dziedzictwem, dokumentują je, rejestrują i porządkują.

SYSTEM OCHRONY ZABYTKÓW W SZWECJI

Trwały wzrost społeczno-gospodarczy z zachowaniem zasady zrównoważonego rozwoju jest wpisany w politykę rządu. Szwedzki parlament przyjął 16 Celów Jakości Środowiska, z których większość obejmuje dziedzictwo kulturowe. W tym kontekście ochrona zabytków nabiera nowego znaczenia. Tylko kompleksowe podejście do kształtowania środowiska, uwzględniające ochronę dziedzictwa kulturowego, działania proekologiczne, rozwój urbanistyczny i inwestowanie w zdrowie publiczne tworzą podstawę długofalowego rozwoju społecznego.

Zaangażowanie szwedzkiego społeczeństwa w ochronę dziedzictwa kulturowego stopniowo wzrasta, a współpraca między sektorami prywatnym i publicznym w tym zakresie się zacieśnia. Prywatny sektor w swoich działaniach na rzecz dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków jest w pewnym stopniu finansowany ze środków publicznych.

W działaniach na rzecz ochrony zabytków obywatele mają do dyspozycji różne narzędzia gwarantowane przez państwo: przygotowane ramy prawne, granty, archiwa, konsultacje i ekspertyzy. Celem tych działań ma być utrzymanie obiektów zabytkowych w jak najlepszym stanie i udostępnianie dziedzictwa narodowego społeczeństwu.

Struktura systemu ochrony zabytków

Narodowa Rada Dziedzictwa jest organizacją rządową podlegającą Ministerstwu Kultury, działającą w obszarze środowiska historycznego i dziedzictwa kulturowego. Jest odpowiedzialna za ochronę zabytków i zarządzanie nim. Działa na rzecz trwałego wzmocnienia pozycji dziedzictwa kulturowego i krajobrazu kulturowego na poziomach centralnym i lokalnym. Dba o interakcję pomiędzy narodowymi organizacjami ochrony zabytków, władzami lokalnymi, regionalnymi muzeami i centralnymi instytucjami dziedzictwa kulturowego. Ma także pełnić ważną funkcję w zachowaniu zabytkowej architektury, uczestniczyć w rozwoju wiedzy i metod konserwacji. Kolejnym zadaniem jest informowanie i udostępnianie wiedzy o dziedzictwie kulturowym. Rada Dziedzictwa jest także zobowiązana do wspierania i koordynowania działań Regionalnych Rad Administracyjnych oraz rozwijania metod monitoringu i ewaluacji kształtowania krajobrazu kulturowego na poziomach krajowym, regionalnym i lokalnym.

Narodowa Rada Dziedzictwa wydaje ekspertyzy. Publikuje poradniki dotyczące dokumentacji i konserwacji. Przyznaje granty na konserwację, zdobywanie wiedzy i upowszechnianie informacji o dziedzictwie.

Szwedzka Agencja Leśna jest odpowiedzialna za opiekę nad lasami z uwzględnieniem kompleksowych inwentarzy obiektów historycznych. Agencja przyznaje granty na ochronę i odnowę wartościowych terenów leśnych.

Narodowa Rada ds. Planowania, Budownictwa i Polityki Mieszkaniowej jest organizacją odpowiedzialną za planowanie przestrzenne w Szwecji. Jest partnerem w pracy w zakresie ochrony i konserwacji krajobrazu kulturowego.

Parlament lapońskiej mniejszości w Szwecji odpowiada m.in. za kulturę lapońską.

Regionalna Rada Administracyjna jest urzędem administracji zespolonej, której podlegają zadania z zakresu środowiska historycznego i dziedzictwa kulturowego w danym regionie. Jest odpowiedzialna za tworzenie inwentarzy regionalnych, ochronę dziedzictwa architektonicznego, stanowisk archeologicznych i krajobrazu kulturowego, promocję zabytków i właściwe wykorzystanie dziedzictwa kulturowego oraz zwiększanie świadomości społecznej w tym zakresie. Regionalna Rada Administracyjna przyznaje granty na konserwację, ochronę i udostępnianie najbardziej znaczących zabytków archeologicznych, architektonicznych i krajobrazu kulturowego. Udziela pozwoleń na pracę przy zabytkach, nadzoruje je oraz bada odwołania od decyzji władz lokalnych. Realizując kompetencje nadzorcze, kontroluje zasadność i legalność prac przy zabytkach. Urząd ten jest także odpowiedzialny za doradzanie władzom lokalnym w zakresie planowania przestrzennego i rozwoju lokalnego.

Samorządowe władze miast są odpowiedzialne m.in. za planowanie przestrzenne i rozwój miast. Dziedzictwo kulturowe jest brane pod uwagę w procesie tworzenia planów zagospodarowania przestrzennego.

Władze samorządowe mają obowiązek oceny wpływu inwestycji na dziedzictwo kulturowe i zapewnienia jego ochrony przy wydawaniu pozwoleń na budowę. W przypadku decyzji zagrażających zabytkom władze centralne mogą reagować i przeciwdziałać takim działaniom. Regionalna Rada Administracyjna przy wsparciu ekspertów z ramienia Narodowej Rady Dziedzictwa oraz Szwedzka Agencja Ochrony Środowiska odgrywają w tym procesie główną rolę.

Ważne funkcje w systemie ochrony zabytków pełnią fundacje i organizacje społeczne:

Szwedzka Federacja Lokalnego Dziedzictwa jest narodową organizacją patronacką dla lokalnych ruchów ochrony zabytków. Zrzesza 26 regionalnych

stowarzyszeń dziedzictwa kulturowego. Odpowiada za doradzenie i pomoc lokalnym fundacjom i ruchom społecznym. Dba i chroni regionalną historię, folklor i dziedzictwo kulturowe. Współpracuje w kwestii ochrony dziedzictwa z władzami państwowymi i samorządowymi.

Regionalne stowarzyszenia występują jako koordynatorzy działań lokalnych ruchów społecznych, aktywnych w zakresie ochrony i promocji regionalnego dziedzictwa kulturowego, udzielają im wsparcia w relacjach z władzami rządowymi i samorządowymi. Współdziałają z muzeami regionalnymi. Organizują kursy i konferencje, aby popularyzować wiedzę i idee związane z dziedzictwem kulturowym. Stowarzyszenia tworzą platformy wymiany informacji między ekspertami a amatorami. Wiele regionalnych stowarzyszeń wydaje własne pisma.

W Szwecji bardzo popularne są **skanseny i muzea „żywej historii”** – jest ich obecnie 1360. Do ich zadań należy promocja wiedzy o dziedzictwie materialnym i niematerialnym oraz jego ochrona. W tych jednostkach często aktywnie działają wolontariusze.

Szwedzkie Stowarzyszenie Ochrony Architektury jest krajową organizacją non profit, zaangażowaną w kreowanie opinii publicznej w zakresie konserwacji budynków i planowania przestrzennego z poszanowaniem dziedzictwa architektonicznego. Stowarzyszenie publikuje pismo „Built Heritage”, animuje aktywności społeczną – organizuje obozy konserwatorskie, dni tematyczne, kursy, wycieczki.

Formy ochrony

W Szwecji prawnie chronione są wartościowe dla dziedzictwa kulturowego budynki i pozostałości starożytne, stanowiska archeologiczne, zabytkowe budynki sakralne i inne obiekty cenne pod względem dziedzictwa kulturowego. Odpowiedzialność za ochronę spoczywa na wszystkich obywatelach.

Aby budynek został uznany za zabytek, musi spełnić określone warunki. Decyzje w tej sprawie podejmuje Regionalna Rada Administracyjna. Prawo określa sposób zarządzania i możliwe działania przy obiektach zabytkowych.

W sposób szczególny chronione są również krajobraz kulturowy i środowisko historyczne. Jako miejsca o narodowym znaczeniu i wartości dla dziedzictwa ochroną konserwatorską w celu zachowania historycznego charakteru Szwecji objęto 1700 obszarów.

Właściciel zabytku jest odpowiedzialny za opiekę nad nim, jego konserwację i restaurację, ponosi koszty jego zabezpieczenia i konserwacji, jednak może ubiegać się o dofinansowanie tych prac z budżetu państwa i władz lokalnych. Ma zapewnioną pomoc ekspercką

przy realizowaniu swojego obowiązku ochrony posiadanych zabytków.

Dziedzictwo kulturowe jest chronione przez prawo w ramach procesu planowania przestrzennego. Planowanie przestrzenne musi być prowadzone w sposób zapewniający zachowanie dziedzictwa i zasobów naturalnych.

Budynki historyczne są wyróżnione jako zabytki o niezwykłej wartości dla dziedzictwa. Do tego zbioru budowli o znaczeniu narodowym wchodzi obiekty zarówno należące do państwa (260 obiektów: zamki królewskie, rezydencje rządowe, budynki rządowe i sądowe, założenia obronne, budynki kultury i edukacji), jak i należące do osób prywatnych (ponad 2000 budynków). Decyzję o wpisie obiektu na listę budynków historycznych podejmuje Regionalna Rada Administracyjna. Właściciele takich budowli mogą ubiegać się o przyznanie rekompensaty z budżetu państwa, jeżeli dotychczasowy sposób użytkowania własności jest ograniczony zakazami lub nakazami prawnej ochrony budynków historycznych. Na utrzymanie obiektów z listy mogą otrzymywać dofinansowanie ze środków publicznych.

W sposób szczególny chronione są kościoły i cmentarze. Według prawa wymagane jest otrzymanie pozwolenia na pracę powodującą zasadnicze zmiany w kościołach i na cmentarzach pochodzących sprzed 1940 r. Pozwolenie musi być wydane w przypadku sprzedaży, remontów, zmian i usuwania elementów o wartości kulturowej. Regionalna Rada Administracyjna analizuje wnioski i przyznaje pozwolenia. Narodowa Rada Dziedzictwa zapewnia serwis konsultacyjny i monitoruje stan kościołów i cmentarzy. Muzea regionalne doradzają diecezjom i parafiom, często na ich zlecenie prowadzą badania, kontrolę i dokumentację konserwatorską.

Kolejną formę ochrony stanowią rezerwaty kulturowe (jest ich w Szwecji 23), które służą ochronie cennych krajobrazów kulturowych. Jest w nich jednakowo chronione dziedzictwo i naturalne, i kulturowe. Rezerwaty mogą obejmować dziedzictwo niematerialne, tradycyjne rzemiosła i inne przejawy historycznego zwyczaju. Pełnią także ważną funkcję w procesie popularyzacji wiedzy o dziedzictwie. Są ciekawą ofertą dla zwiedzających.

O założeniu rezerwatu kulturowego decyduje Regionalna Rada Administracyjna lub władze samorządu terytorialnego. Decyzji o jego ustanowieniu towarzyszy określenie warunków ochrony i zasad zarządzania terenem wchodzącym w skład rezerwatu.

Wiele rezerwatów należy do prywatnych właścicieli, użytkowników i mieszkańców. Kilka jest zarządzanych we współpracy z muzeami, władzami lokalnymi czy organizacjami pozarządowymi. Jednym

z celów zakładania rezerwatów jest zagwarantowanie zachowania zabytków w dotychczasowym kontekście historycznym bez konieczności masowego wykupu gruntu przez państwo. Ograniczenia w dysponowaniu własnością dla właściciela ziemi na terenie zakładanego rezerwatu mogą być podstawą wypłacania rekompensat z budżetu państwa.

Szwecja nie ma systemu akredytacji „profesjonalnych konserwatorów”. Jest wiele organizacji, regionalnych muzeów, stowarzyszeń i kompanii budowniczych, które oferują specjalistyczne usługi w zakresie konserwacji budynków.

Szwedzki system ochrony zabytków kładzie duży nacisk na adaptowanie ich do nowych funkcji, odpowiadających aktualnym potrzebom społeczności lokalnych.

Rejestry, wykazy i listy zabytków

Starożytne Zabytki i Pozostałości – to ewidencja zabytków archeologicznych i zabytkowych obiektów historycznych. Jest w niej zarejestrowanych 1,5 mln zabytków. Informacje o nich są przechowywane w zdigitalizowanym systemie informacji dostępnym przez Internet, prowadzonym przez Narodową Radę Dziedzictwa. Dane w ewidencji pochodzą z historycznych inwentarzy i wykopalisk archeologicznych. Jest na bieżąco aktualizowana informacjami przekazywanymi przez muzea oraz inne organizacje i grupy specjalizujące się w badaniach archeologicznych.

Informacje o pozostałościach podwodnych znajdują się w szwedzkich archiwach archeologii podwodnej – **systemie SjoMIS**.

Rejestr Budynków – Informacja o Historycznym Otoczeniu Budynków gromadzi informacje o szwedzkim dziedzictwie architektonicznym. Zawiera dane dotyczące wszystkich obiektów architektury, od średniowiecznych kościołów po współczesne powierzchnie metropolitalne (w 2006 r. – ok. 50 tys. budynków). Jest ogólnodostępny w Internecie dla osób prywatnych i instytucji. Listę wspólnie tworzą: Narodowa Rada Dziedzictwa, regionalne rady admi-

nistracyjne, muzea regionalne, władze samorządowe, a także diecezje i parafie.

Finansowanie ochrony dziedzictwa

Narodowa Rada Dziedzictwa dysponuje kwotą 250 mln koron rocznie na działania związane z dziedzictwem kulturowym, z czego 70% jest wykorzystywanych na konserwację najcenniejszych zabytków architektury, 30% służy wsparciu różnych form aktywności na polu dziedzictwa – popularyzacji, pozyskiwaniu informacji o dziedzictwie, zwiększaniu społecznego dostępu do obiektów zabytkowych.

Władze samorządu lokalnego dysponują 1 bln koron przeznaczanym co roku na kulturę. Połowa tej kwoty jest dzielona między regionalne muzea, biblioteki, teatry i inne placówki kulturalne, pozostałe fundusze są wydatkowane na dofinansowanie działań w zakresie kultury i dziedzictwa.

Odpowiedzialność za stan obiektów zabytkowych spoczywa przede wszystkim na ich właścicielach. Większość kosztów ochrony i konserwacji zabytków jest pokrywana ze środków sektora prywatnego – właścicieli i użytkowników obiektów dziedzictwa.

Parafie i diecezje mogą ubiegać się o dofinansowanie ze środków publicznych na wydatki związane z konserwacją i utrzymaniem obiektów zabytkowych. Przy każdej diecezji znajduje się Regionalna Grupa Konsultacyjna, która zajmuje się sprawami rządowej pomocy finansowej. Centralna Rada Konsultacyjna nadzoruje prace grup regionalnych. W skład Centralnej Rady wchodzi: dyrektor Narodowej Rady Dziedzictwa, arcybiskupi oraz przedstawiciele innych właścicieli sakralnych zabytków.

Regionalne rady administracyjne oferują dotacje do projektów z zakresu prac konserwatorskich, popularyzacyjnych, dokumentacyjno-badawczych oraz zwiększających społeczny dostęp do dziedzictwa. Granty te nie mogą służyć do sfinansowania całego kosztu projektu, mogą natomiast współfinansować projekt razem ze środkami z funduszy strukturalnych lub innych źródeł.